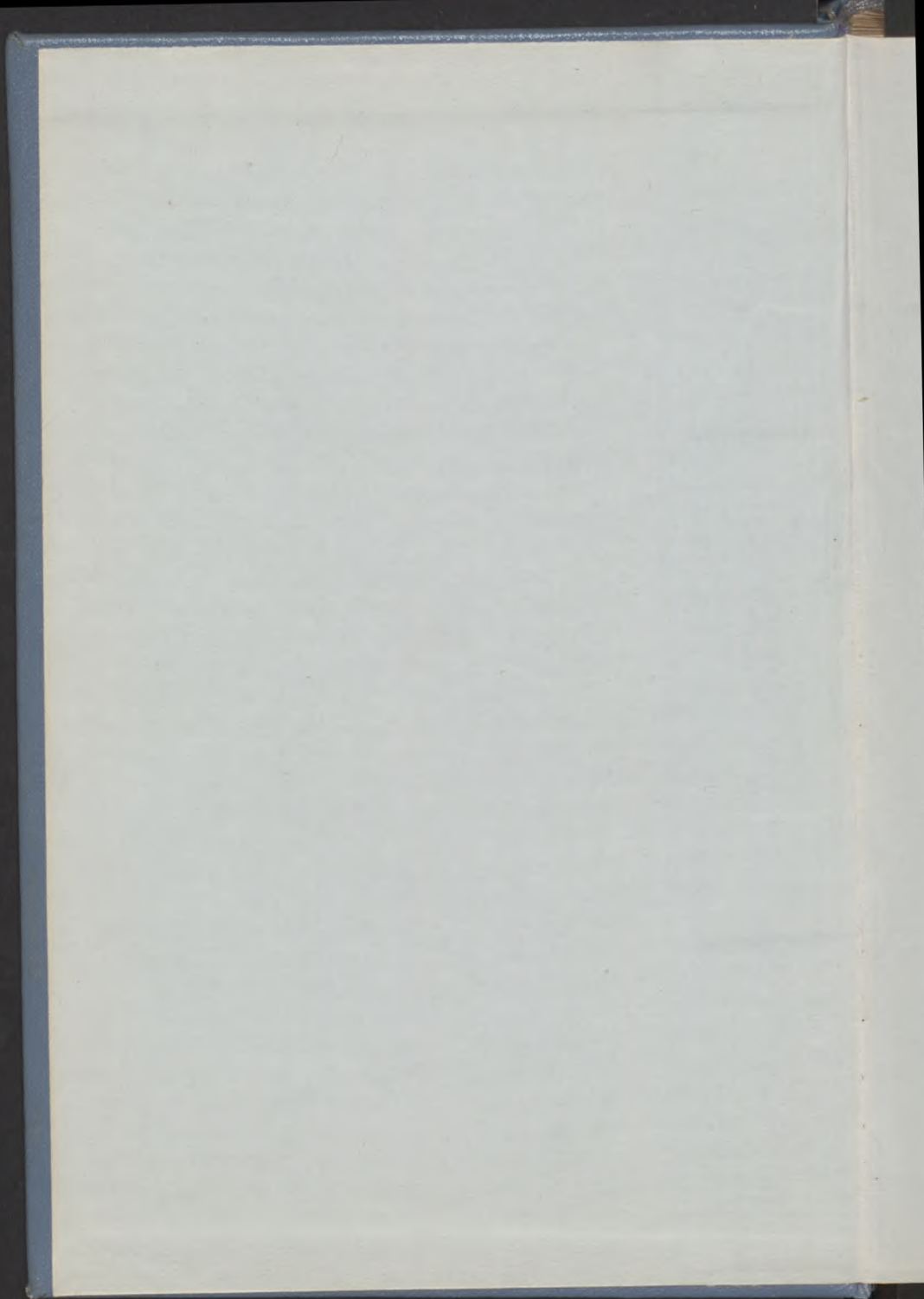

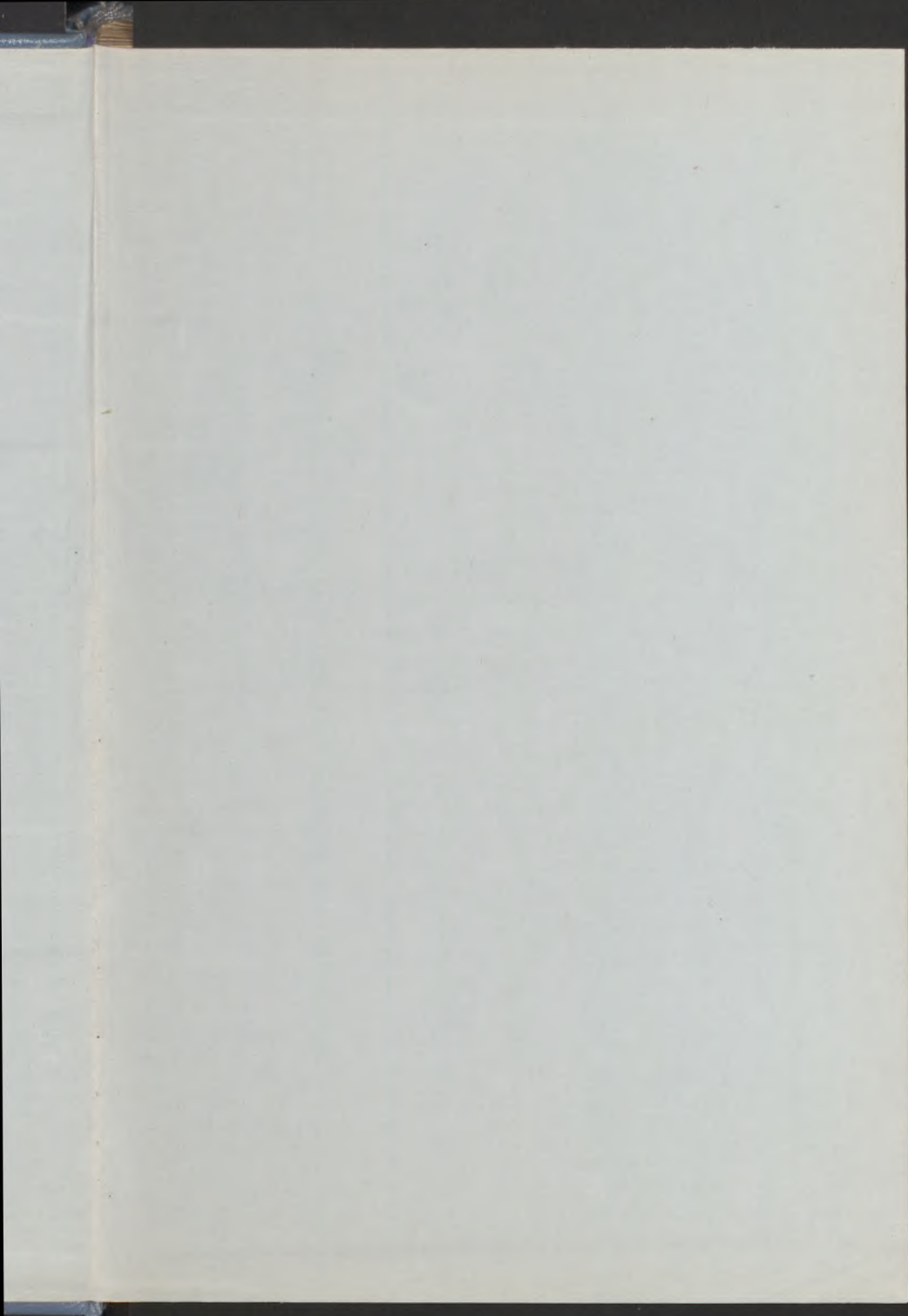
.....

93.953

OSZK

.....

A legrég
időktől
mult száz
közepé

93.953

214

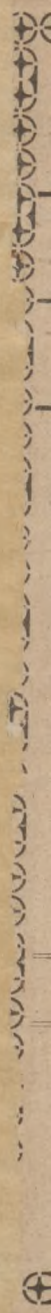
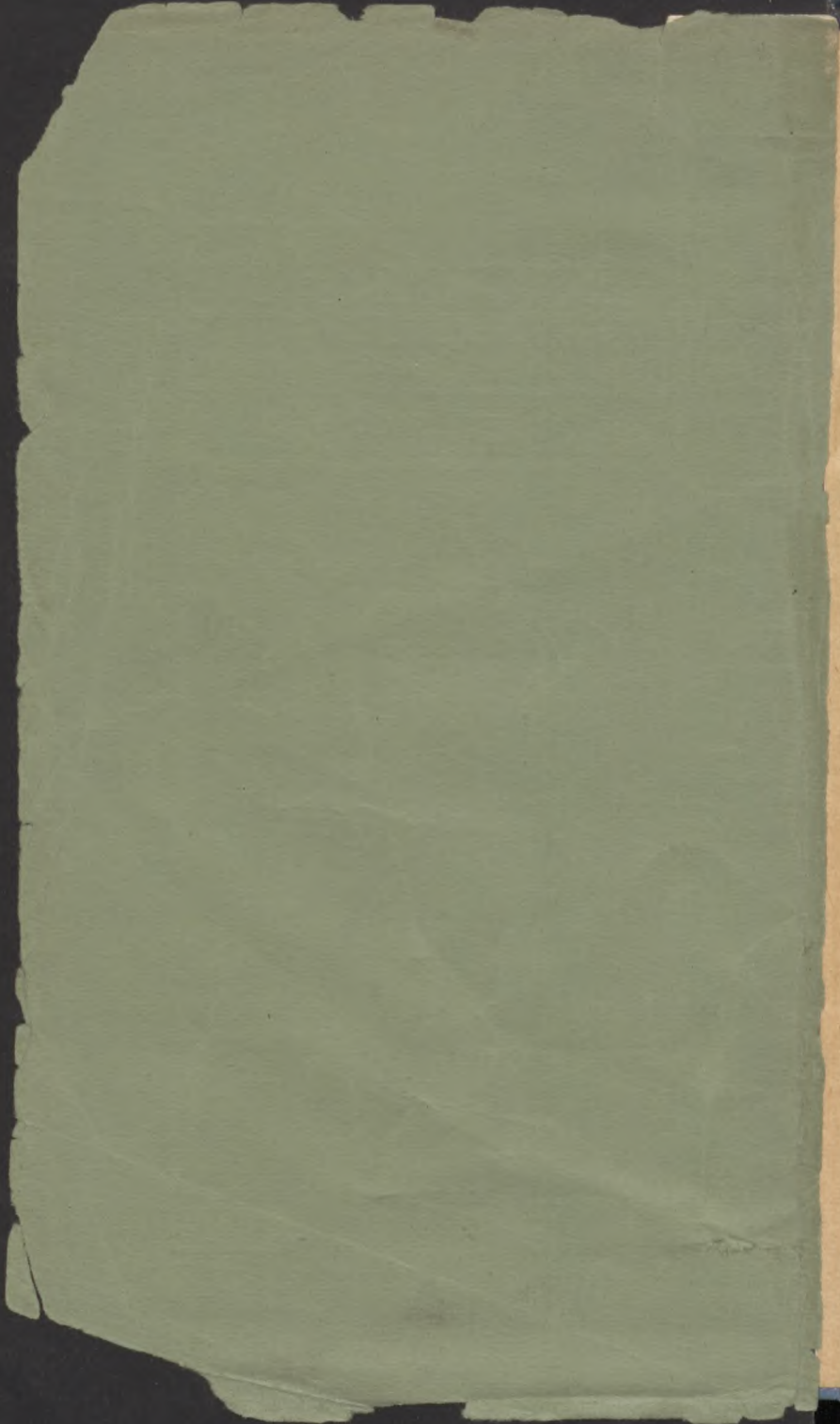
RÉGI UTAZÁSOK KOMÁROM VÁRMEGYÉBEN.

IRTA:
DR. BARANYAY JÓZSEF.

A legrégebb
időktől a
mult század
közepéig.

KOMÁROM,
SPITZER SÁNDOR KÖNYVNYOMDÁJA
1928.

53.933

Régi utazások Komárom vármegyében

A legrégibb időktől a
mult század közepéig.

Irta:

Dr. Baranyay József.

264.

Különlenyomat a Komáromi Lapokból.

845 1541

Komárom, 1928.

DR. BARANYAY JÓZSEF

történelmi munkái:

A régi Csallóköz.
(Képek a régi Csal öközből)

A csallóközi aranymosás.

Fejedelemjárás
Komárom vármegyében
(A római kortól napjainkig).

A komáromi nyomdászat története.

A komáromi sajtó története.

A komáromi sajtó történelmi
repartóriuma.

Handwritten signature

93953

28. 214

1929 278

Komárom. 1928. Spitzer Sándor könyvnyomdája.

I

Az ősember utazásai — Mik voltak az első utmutatók, utjelzők? — Az őszállatok, mint az első utépítők. — Utazási eszközök — Az utazás veszedelmei — Nagy dolog volt a régi világban utazgatni. — Az utazások akadályai. — Mesterséges és természetes akadályok — Egyik fontos uti jármű: a kocsi — magyar falalmány. — A hajózás régi emlékei — A mal-mok, mint asylumok — Előkelő főúr, mint rablóvezér. — Sobry Jó-ka, Milfay — Vad-állatok — A madari erdő farkasai — Cölöpökkel zárták el a Dunát. — Hajóroncsok a föld alatt — A török és a felszabadító (?) se-regek pusztításai

A régi emlékek, adatok, régi írások, könyvek között kutatónak nincs nagyobb öröme, mintha az azokban talált adatokat közkinccsé teheti, közre adhatja, mert a régen mult idők emlékeit kutató azt hiszi, hogy a régi dolgok nem csak őt, hanem majdnem mindenkit érdekelnek. Én is azt hiszem, hogy amit itt el fogok mondani, azt igen sokan fogják nagy érdeklődéssel olvasni, épen azért nagy az én örömöm, hogy ezeket az adatokat, amelyeket régóta gyűjtögetek és régóta tartogatok az íróasztalom fiókjában, ime most már közreadhatom és közölhetem! Akinek Komárommegyében

ringott a bölcseje és még az is, aki már régen erre a területre költözött, bizonyára szeretettel csüng vármegyéje történelén és örömmel olvassa a sok fényes, de sok szomorú napokat is látott Komárom vármegye történelére vonatkozó adatokat. Természetesen ílt a Trianon előtti Komárom vármegyéről lesz szó és a Trianon előtti Komárom-megyében történt régi utazások közül sorolom fel a nevezetesebbeket

Az ősemler korán megjelent ezen a területen, hiszen, amint Lambrecht legujabb munkájában kimutatja, ez a vidék Dévénytől lefelé valóságos földi paradicsom volt a Föld őskorában, ahol az ősemler szivesen tanyázott. A komáromi múzeumban látható tatai mamuthlelet azt bizonyítja, hogy a mamuthtal egy időben már tanyát ütött itt az ősemler, mert a tatai lelet mellett már tüzhelymaradványokat is találtak.

Az ősemler utazásairól természetesen biztos adataink nincsenek, mert hiszen az ősemler fapaszlatatait legfeljebb csak a barlanglakásainak a falkarcolataiban örökölte meg néha, de hát ilyen ősemler barlanglakás sincs minden bokorban és nem minden ősbokorban találtak falkarcolatot.

Gyakori esel volt az ellévedés, ami a nádasok, a rétek, az erdők utevszlőiben nem is csoda. Eleinte volt rendes ut egy darabig, de aztán, mint a sivatagban futó folyam, egyszerre eltűnt az ut és aztán se jobbra, se balra.

A régi korban veszedelmes volt az utazás a sok vadállat miatt is. Ugyan az oroszán e vidékről már kipusztult a történelmi idők kezdetén, de azért maradt itt vadállatbőven. Elég szomorú példája ennek, hogy a múlt század nyolcvanas éveiben megölténhetett az a hihetlennek látszó eset, hogy egy kemény télen a madari erdőben egy embert megettek a farkasok.

A farkasok nagy elterjedését legjobban bizonyítja az a tény, hogy Csallóközben igen gyakori dülőnev a Ravaszlik. E szó a csallóközi nyelvjárásban farkasvermet jelent. A farkasvermek rég ellűntek, de a Ravaszlik dülőnevek még most is fenntartják emléküket.

Még jobban bizonyítja a farkasok és egyéb vadak elterjedését egy tanuvallomás 1627. február 23 ikáról egy boszorkányperből kifolyólag. Décsy Gáspár tanyi pásztor ugyanis azt vallja, hogyha egy tehén véletlenül elmaradt a csordától és belelévedt a nádasba, másnap csak a csontjaira bukkantak, mert felfalták

a vadak.

A Farkasfő d dülő a csicsói, a Farkasfias nevű dülő az ekecsi határban is igazolja a régi farkasbőséget.

Szívesen tanyázott itt a medve, a bölény, a hiúz és még sok más veszedelmes vad.

Élénken emlékezhetünk még a gyermekkorunkra, amikor az öregek el-elmeséltek egy-egy hajmeresztő farkaskalandot, amikor télen szánon utaztak. Rendesen három lóval indultak, hogy ha farkasok támadják meg őket, a harmadik lónak elvagdossák a szerszámaikat és a farkasok azt veszik üzőbe és a szánon ülők megmenekültek.

Érdemes a megemlékezésre, hogy 1891-ben annyira elszaporodtak a vaddisznók a csicsói határban, hogy augusztus hóban hivatalos hajtóvadászatot kellett tartani. Elképzelhetjük, hogy pár századdal előbb milyen nagy volt Komárommegyében a vadbőség.

Veszedelmessé tette az utazást a nagyobb mérveket öltött betyárvilág is. Hiszen a betyárvilág rémeiből is kivette a részét ez a vidék is. A betyárvilág emlékét őrzi Nagymegyer községben egy 1656 diki följegyzés, amely azt mondja, hogy rendelet jött a nádortól, amely szerint a Vértesben túlszaporodott és

cséllen utas nem érte meg a reggelt. Éjszaka meggyilkolták és aztán kirabolták. Az akkori posta és hírszolgálat mellett nagyon nehezen lehetett kinyomozni, ha egy magános utas eltűnt valahol. Nem egy gazdag családról tartja a szájhagyomány, hogy a gazdagságukat valamelyik ősük ilyen gyilkosság árán szerezte.

Az utasok nagy veszedelmei voltak a hódoltság korában a szabad hajduk, a martalócok. Ezekről azonban később szólunk.

Az utazást nem egyszer valósággal lehetellenné tette Komárom vármegyében az a szörnyű valóság, hogy vagy a török vagy a felszabadításunkra(?) küldött osztrák hadsereg úgy elpusztította az egész vármegyét, hogy az ugyyszólván lakatlan pusztaság volt és az utas akár éhen veszhetett el! 1594-ben a török Komáromot ostromolja és közben Csallóközt végig pusztítja. Mátyás osztrák herceg 30 ezer embert küldött a sziget védelemére. A török kitakarodott ugyan, de a felmentő osztrák sereg még vadabbul folytatta a rablást, fosztogatást és gyújtogatást. A török kiűzése után az 1692-iki összeírás szerint az egész vármegyének ezer lakosa volt csak, a községek nagyrésze romhalmaz és lakatlanok voltak. Ezt

amelyeket az ellenség sülyesztett el, vagy valami más ok, vihar, zátonyra jutás, lékelés juttatott a mélybe. Sőt még hajómalom kirókat is találtak a földben. A tanyi tanító lakása udvarán levő kul áásakor is találtak köleshajó roncsokat.

A régi őskor utazásainak az emlékei ezek.

A vizen való utazásnak is megvoltak a veszedelmei, mert hiszen nem egy csallóközi falu lakosai üzték a kalózmesterséget. Ezenkívül sok galibát okoztak a hajózásnál a dunai malmok.

Hiszen egy századdal ezelőtt is Pozsony és Komárom között még számtalan hajómalom kelepett a Dunán, amelyek ezek miatt hajózni is alig lehetett.

A malmok a XV. században akár csak a templomok, asyllumok, menhelyek voltak és az odamenekültek nem lehetett bántani. Innét származik az a hajós kifejezés: a malmokban való bujdosás.

Nagy veszedelem volt, ha egy malom elszabadult.

A dunai malmok száma a francia háborúk alatt még jobban megnövekedett.

A malmokon kívül nagy akadályai voltak a vízi utazásnak a halászlát célokat szolgáló vejszék, cégek, rekeszek és egyéb halász alkalmatosságok.

sok utjának hív a nép.

Érdemes a megemlékezésre, hogy a középkor legkényelmesebb közlekedési eszközét, a kocsit a magyar találmányos ész adta a világnak és még hozzá egyenesen Komárom-megyéhez fűződik ez a dicsőség, mert azt Kocs községben találták fel. Ilő dolog tehát, hogy ezzel a magyar találmánnyal is foglalkozunk annál is inkább, mert a kocsiról elmondott adatok egyenesen tárgyunk körébe tartoznak, mert ennek kapcsán sok külföldi utazót szólaltatunk meg, akik keresztül utaztak Komárom vármegyén.

Lássuk tehát ezt a kérdést.

Komárom vármegye is dicsekedhetik néhány ritkasággal, nevezetességgel, amelyeknek híre, neve átlépi a vármegye határait, sőt egész Európában írtak vagy beszéltek azokról.

Ilyen európai hírű ritkasága, nevezetessége Komárom vármegyének a kocsi, amelyről már egész kis könyvtárat irlak össze magyar és külföldi tudósok, akiknek jó nagy része azt vitalja, állítja, hogy a kocsi, ez a könnyű jármű nemcsak hogy magyar találmány, de egyenesen Komárom megyéből, Kocs községből származik. Kezdetben „kocsi szekér“ volt a neve, de később elmaradt a „szekér“ s maga a „kocsi“

jelző is kifejezte azt a könnyű, személyszállításra felette alkalmas s a külföldiektől agyondicsért, kényelmes járművet. A „kocsi szekér” kifejezésből olyanformán lett egyszerűen „kocsi”, mint ahogyan a toakai bor helyett egyszerűen „tokai”-t, a prágai sonka helyett egyszerűen „prágai”-t mondunk.

Mindenek előtt tisztázzuk a kérdést. Akik tagadják, hogy a kocsi magyar, illetve komárommegyei találmány, azt hozzák fel érvül, hogy már az egyiptomiaknak, asszíriaiaknak is voltak kocsijaik. Igaz, Egyiptomban és Ázsia földjén előkerült maradványokon látható, aminl a királyok vagy a hősök ellenséget kergetnek, vagy vadakat űznek kétkezes kocsikon. Az ókori és a középkori kétkezes kocsik, talpigák igen kényelmetlenek voltak és kizárólag hadi, később gazdasági célokra szolgáltak. Személyszállításra nem igen voltak alkalmasak, a férfiak, sőt még a nők is szívesebben utaztak lóháton; a betegek, vagy kivételesen a nők gyaloghinton jártak.

Szóval, ha voltak is két-, később négykezes kocsik, de azok nehézkesek, kényelmetlenek és személyszállításra alkalmatlanok voltak. Magyarországon, Kocson nem magát a négykezes járművet találták fel,

először. Ez a falu — tekintettel, hogy főforgalmi vonalon, Buda és Bécs között feküdt — sokáig a gyorsparaszlok, szekeresek fészke volt.

A kócsi leírására és eredetére nézve különösen fontosak azok a fe jegyzések, amelyek a vármegyén átlutazott idegenektől származnak, mivel a szemtanúk megjegyzései mindig a legmegbízhatóbbak.

Ansberti lelkész uttleírása a III. keresztesháborúról említi (1189 ből), hogy a magyar király Frigyes császárnak és embereinek többek között sok kocsit ajándékozott.

Bertranden de la Brocquiere, Jó Fülöp burgundi herceg tanácsosa és főkönyhamestere 1432-ben a Szentföldről visszaférőben átutazik Komárom vármegyéen. Újában nagyon megfetszéltek neki a magyar kocsik, amelyekről sok dicsérőt irt.

„Magyarországon keresztül utazva — írja többek között — gyakran találkoztam kocsikkal, amelyeken 6—7, sőt 8 személy is ült, s amelyekbe csak egy ló volt fogva, mert a magyarok szokása, ha nagy utra indulnak, csak egy lovat fognak be. A hátsó kerekek mindehol nagyobbak, mint az elsőek. Némelyek az ott divó szokás szerint le vannak fedve, ezek nagyon szépek és oly könnyűen, hogy beleértve a kerekeket is, egy ember könnyen a vál-

aki a magyar-török háborúról írván szintén megemlékezik a szekerekről, amelyeket hazájuk után cotiának mondanak.

• 1671-ből is van egy külföldi adatlunk, Skinner János említi a kocsist annak magyar eredetét.

• 1671-ből is van egy külföldi adatlunk, Skinner János említi a kocsist annak magyar eredetét.

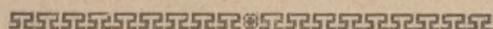
Még a XVIII. században is nagy a különbség a magyar kocsi és a külföldiek között. Eléggé bizonyítja ezt Hofmannsegg gróf, aki 1793—94. években Magyarországon tartózkodott és sokszor keresztül utazott Komárom vármegyén. Élményeiről, tapasztalatairól levélben szokta értekezni a nővérét, aki Kleist porosz huszárszázados felesége volt. E levelekben nem győzi dicsérni a magyar kocsi kényelmességét. A grófnak ez a véleménye annál fontosabb, mivel világlátott ember volt, bejárta Német, Francia, Spanyolországot, Portugáliát, tehát sok különböző járművet látott már s mégis a magyar kocsinak adja az elsőséget.

1793. július 3-án Budáról kell leve-
lében így ír: „Mult (jun.) hó 23-án
utaztam el Bécsből. Lehetetlen jobb
postakocsi szolgálatot kívánni, mint
ebben az országban van. Csak ilyen
intézmény mellett lehetséges két
nap alatt és pedig reggel 5 órától
este 9-ig tartó utazás után 36 mér-
földnyi utat megtenni, mert ilyen
messze van Buda Bécsből, mégis

reberélni.

A rómaiak előtt nem kevesebb, mint husz kisebb nemzet lakta Pan-nóniát és ezekből kijutott Komárommegyének is. Ezek állandóan háboruskodtak egymással, a köve-tek, a hírvivők és a kémek sűrűen jártak keltek. És a kémjelentések, mint később látni fogjuk, mindig vetelednek a legjobb utleírásokkal, hiszen be kellett számolniok a ké-meknek a bejárt föld természeti viszonyairól, gazdagságáról, állat-és növényvilágáról, folyóiról, erdői-ről, utjairól, lakott helyeiről, hogy a támadó fél minden irányban tájé-kozva legyen. Különösen sok-sok követet járatott ezen a vidéken egy ókori nép, a quád nemzet, amely-nek országgközpontja a Vágvidéken, Komárommegyében volt. A várme-gye északi részén több városuk is volt és onnét veszélyeztették állan-dóan a mai Szöny község helyén állott római várost, Brigétiot és így természetesen a rómaiak és a quádok között nagy volt a követ-járás, ami csak növekedett akkor, mikor valamelyik quád király és római császár is ezen a vidéken találko-zott, ami nagyon gyakran megesett, hiszen egyik római császár Valen-tiniánus itt is halt meg Brigetioban 375 ben, november 17-én. És halálát is éppen egy ilyen quád követjárás

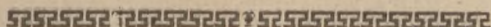
megbizásából 1240-ben Albeusz mester, királyi prisztdudus, nyitrai főesperes, esztergomi kanonok összeírja a pannonhalmi apátság birtokait és ilyen minőségben többször is megfordúl a vármezőében. Egy ilyen utjának leírásában említi Komárommegyében egy Jenő, Imő nevű községet, ahol az apátság szolgálai laktak, akik kötelesek voltak az urban levő apát szekereit, kocsijait vonatni, vinni sátrait, konyháját, málhait és élelmi szereit. Ez a Jenő, vagy Imő község némelyek szerint Imely községnek felel meg, mások szerint ez a község már elpusztult, de annyi tény, hogy e község lakószai nagyon gyakran igénybe voltak véve, mert az apátok sűrűen utazgattak. Így például tudjuk, hogy Uros pannonhalmi apát csaknem szüntelenül utazott és utaztatta embereit, priorjait, ispánjait, követeit, hírnökeit. Utjában lovas jobbágyok kísérték a kocsikkal, szekerekkel. Vitték az apát házi kápolnáját, hogy utközben bárhol misézhesen. Vitték a börsátrakat és a többi málhát. A szerzetesek lóháton utaztak lassu lépésben, mert közben olvastak. Egyesben szerzetes nem lehetett ulon. A rendlag csak az apát engedélyével utazhatott és a kitűzött időre vissza kellett térnie, ha nem tért vissza, mint szökevényt keres-

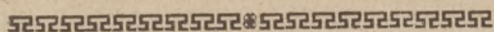

romi tárogató. — A komáromi halászlé izlik a törököknek. — Karóra tűzött török fejek. — A komáromi óraforony. — „Nem kell ezeknek a gyógyszer, csak fokhagyma”. — Az okos patikárus.

A török hódoltság korában, írja Takács Sándor, nagynevű történész földink, Magyarországot és egy Komárom megyét is félelmes földnek hívták. Az utazás a legvakmerőbb vállalkozások közé tartozott akkor. A bécsi udvartól fizetést nem kapott, az éhenhalásra ítélt, s a rablásra egyenesen rákényszerített kóbor katonák, szegénylegények, martalócok, utonállók, kalandorok, csavargók, koborlók lesték az utakat, az átkelési helyeket, réveket, gázlókat, kompokat és üvölve csaptak a szegény utasokra.

Az emberi veszedelmen kívül egyéb bajok is voltak. Irgalmatlanul rosszak az utak. Még a szomszéd faluig is rendesen eltörölt egy-egy kerék. Hosszabb utakra 10–15 kereket is vittek magukkal és az utak hosszát a magúkkal vitt tartalék kerekekkel mérték. Rengeteg sáron, víztengeren kellett átevíckélni. A folyók szabad menetét malmok, duzzasztók akadályozták. Akinek csikászó rétre volt szüksége, megnyitotta a folyó medrét. Hogy a fölösleges víz hova folyt, kinek fejt kárt, azzal senkise tördött. Így

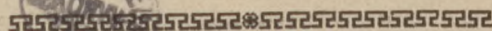

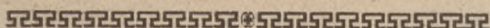

a folyók eliszaposodtak, áradáskor azután hatalmas területeket önlöttek el, ami az utazást megint megnehezítette.

Még a kövárak őrsei is éjjel nappal készenlétben voltak, sőt megeseit, hogy a nagy kísérettel járó császári követséget maguk a császár katonái rabolták ki. Hát akkor milyen veszedelmes lehetett magánosan utazni. Százszor is meggondolta mindenki, mielőtt ultra indult és csak halaszthatatlan ok bírhatta rá őket az utazásra. Nagy sirás, rivás, bucsuzkodás előzte meg az ilyen utazást, hiszen sokszor nem tért soha vissza az ultrakelt, aki elindulása előtt rendesen megcsinálta a végrendeletét is.

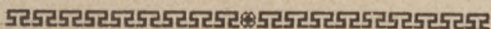
A gazdagok könnyen utaztak. Nagy lovas kísérettel indultak el. A szegény embernek azonban ilyesmi nem tellett. Szerencsére azonban voltak egyenesen az utasok veszélytelen elkalauzolására kiképzett, bátor emberek, kalauzok, vezetők, utmutatók, utnyitók, előljárók, akik ismerték az utak veszedelmeit és a mesterségük abban állott, hogy ezeket a veszedelmes helyeket szépen észrevétlenül kikerüljek. Ezek ismerték a rejtek utakat, ezek jársait, az utak csinyját, bin át, a nádasok és lápok ulvesztőit, rejtek helyeit, az erdők buvóhelyeit, a fo-

Minden vidéknek, utnak megvoltak a maguk kalauzaik. Így Komárom megyének is. Ezek ismeretel az illető vidékek leglőkéteesebb utleírásait is felülmúlták. Híres kalauzok volta a Bécs – Komárom — Buda között utazó kereskedőket, kalmárokat, vállalkozókat, utasokat kísérgető kalauzok. Veszedeles foglalkozás volt ez. Ha megcsípték őket, első sorban a szegény kalauzt vették elő, kintpadra huzták és nem egyszer, ha katonákat kalauzolt, karóba huzták vagy elevenen megnyuzták.

Néha az ellenség kinzásokkal szerzett magának kalauzt. Ilyen eset történt a gútaiakkal. Gúta mezővárost XVI században hatalmas mocsarak és nádasok védték. Egyszer az esztergomi bég ki akarta rabolni a gazdag Gútát Neki vágott a mocsárnak, de kicsi hja, hogy ott nem maradt az egész török sereg. Nyakig fárosan evickéltek ki a veszedelemből. Később egy gútai parasztoi csiptek el és azt kinzással és tűzes vassal való fenyegetéssel rá akarták venni, hogy a rejték utakon

és kontra kémkedtek, sőt igen sokan közülük kétkulacsoskodtak is. Különösen a rácz kereskedők.

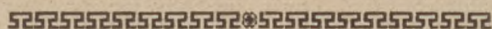
Igy azán könnyen meglehet érteni, hogy Mehemet nagyvezérnek pontos leírásai és rajzai voltak Komárom legféltettebb titkairól és tudta, hogy hol lehet Komáromon legkönnyebben rést ütni.

1555-ben a mieink elfognak egy barcelónai spanyol előkelő urat, Joan Pons de Granada nevűt, aki mint világutazó Komáromban is megfordult és szorgalmasan érdeklődött mint utazóhoz illik, minden iránt. Fényes ruhában, nagy szolgakisérettel járt, beszélt magyarul, spanyolul, olaszul és latinul. Kisült róla, hogy a világutazás örve alatt a budai pasának kémkedett, Pozsonyba vitték és ott vallatták ki.

A török természetesen Tatán is tartott kémeket. Ezek a kémek irták meg a kulisszatitkokat és ezek alapján a török el is foglalta Tatát.

Suntheim 1500 körül járt itt. Em-
líti, hogy a vizát, fokol bészóva
hordószámra viszik Bécsbe és kül-
földre.

Nagyon sok utleírás, követjelentés szől Komárom megyéről az 1510-dik esztendőben, amikor Tatán országgyűlést tartottak, amelyre egész Európa felfigyelt, s amely országgyűlésen nagyon sok külföldi követ

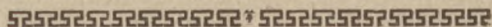

részt vett.

Pasqualigo Péter velencei követ és Gu doto Vince velencei követségi titkár 1510 ben megfordultak II. Ulászló udvaránál, ezek tudósításai szerint a magyar országgyűlést június végétől szeptember közepéig Tatán tartották meg, ahol többek között ott voltak De Grassis Achilles casteliói püspök, II Gyula pápa kövele; a római császárnak három, a lengyel és a francia királynak egy egy kövele, ott voltak továbbá a velencei, a török, a havasföldi és a moldvai kövelek, György brandenburgi örgróf és még számosan

A tatái diplomáciai tárgyaláson a császár kövele Nogarola Lenárd gróf és társa a tudós Spieszhammer Cuspinianus János volt, a francia királyé Louis Helie Ulászló azt óhajtotta, hogy Louis Helie, a francia követ az országgyűlés megnyitásáig Bécsben maradjon s ne menjen addig Tatára. De a követ előbb utnak indult, mielőtt a Tatán időző király üzenete odaért volna. A francia követ Komáromban vesztegelt pár napig és június 15 én, néhány órával a pápai követ után érkezett Tatára,

A pápa kövele Bécsből a Dunán Komárom érintésével lehajózáván Esztergomba, a primásnál akart előbb tisztelni, de a primás értésére adta, hogy előbb a királynál illik

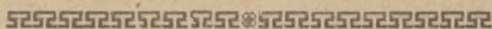

tisztelegnie. Így aztán a pápai követ
Tatára ment, ahol június 15-én tar-
totta ünnepélyes bevonulását.

A fentebb említett Cuspinianus Jánosnak a Komárom vármegyében látott gazdag föld emléke sokáig lelkében él s a külföldi fejedelmekhez írt szövegében — a mohácsi vész felett keseregve — nagy lelkesedéssel beszél e gazdag földről. Szőlőkben, mindennemű terményben, hegyekben, gyönyörű kertekben és a legtermékenyebb földben annyira bővelkedik, hogy Itáliával is versenyezhet. " Dicséri a gazdag lóállományt. A magyar lovak gyorsak, kitartók és Magyarországból rengeteg lovat hajtanak fel Bécsbe.

1510. július hó második felében a magyar főurak nagyrésze már elhagyja Tatát. Csak a király marad ott kevés kísérettel és Pasqualigo, a velencei követ. A félelmetes rém, a pestis azonban mindegyre közeledett sőt már Tatán is szedte áldozatait. A megrémült király Komáromba menekül kíséretével, idejön a velencei követ is. A király a komáromi kis (a mai Erzsébet) szigetre vonult, Pasqualigo pedig Komárom városában lakott és itt kezdi irogatni uti naplóját.

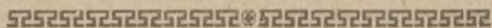
Komárom 1527. évi ostromáról egy akkori szemtanú, Urrinus Veltica csodálkozással jegyezte fel, hogy az

ostromló német tűzérség „hallatlan gyorsasággal” 5 óra alatt 30, sőt 35 lövést is fejt. (Mit írt volna szegény Urrinus például a piavei pergetőüzről?)

1529 ben Szulemán török szultán kétszer is végig vonul hatalmas seregével a vármegyén. Bécs ellen vonultában és mikor Bécs alul visszatér. Ekkor dulja föl Dunaalmás községet is. A szultán bécsi hadjáratáról utinaplót vezettek, amelyben említve van a vármegyén keresztül megtett út is.

A napló minket érdeklő részeit itt adjuk: „Bécsbe menet szept. 13-án pénteken Komárom vára közelében szállanak meg Igen szoros helyeken és egy nehéz járatu hajón átkelvén, megszállanak. Felette messze való szállóhely Vize a Duna Takarmánya és elesége sok van. Másnap, szombaton, okt. 14-én a Duna partján szállanak meg. Középszerűen messze való szállóhely. Egyenes utak vannak. Jahja-pasa oghlu foglyokat ejtve, azokat megküldi. Vasárnap már Győr közelében járnak. Bécsből visszajövet, okt. 19-én, pénteken Komáromnak átteleneben egy tó mellett megszállnak Fölötte meszszevaló szállóhely, már este lőn, csak nehezen érnek oda Másnap, szombaton Tata nevű vár mellett elhaladván, a Duna partján megszáll-

birodalom veszi kezdetét. A bástyáról a Dunától jobbra láttuk Gesztést, a fehér török erősséget és Tatát, amely a mienk, a mely ide két mérföldnyire van és Gesztéshez oly közel esik, hogy a tataiak láthatják szabad szemmel, mint lovagol be és ki a török őrség Tatában van 150 vakmerő, kemény legény, akik kapitányukkal, Ferdinánddal, akiakkor Komáromban volt, Nem nagy ember fekele barna sűrű nyírt szakállal farkasbőr mentében, szolgálai fehér öltönyben vitézül küzdenek a törökökkel és sokat leöldösnek közülük. Ugyanezt cselekedte előbb is, Turi György, a két évvel ezelőtt elesett kanizsai kapitány is. Ez egy edzett medve erős ember volt, fényt, csillogást nem szerette, a kedvenc lovai istállójában hált. Rettegelt réme volt a töröknek, ha rabolni indult a török, így imádkozott: Isten hata ma és Turi György keze legyen irgalmas.

Komáromban van több egyén, akiket rácoknak neveznek, akik szent Pál levelét hiszik, akiknek a városon kívül külön templomuk és temetőjük van, igen mélyre ássák a sírokat, s nagy halmot raknak föléje. Itt láttam annak is a sírját, aki a török császárt Bécsig kalauzolla, a fakereszt mellé fekete zászlót tűztek s arra írták a nevet, de a név most már olvashatatlan. A vá-

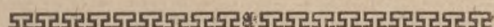
vacsorán.

Jún 16 án hétórákor a vár ösz-
szes ágyuinak dörgése között 21
naszáddal s a mi 5 hajónkkal Ko-
máromból elindultunk és Komárom-
tól egy mérföldnyire a török elé
indulunk és számos komáromi ka-
fona és polgár kíséretében a folyam
tulsó partján. Öszögnél, vagy aho-
gyan most is nevezi a nép, Pannónia
váránál, (Brigelionál) amelyet Attila
elpusztított, ahol még most is lát-
hattam a Dunán átvezető római kö-
hid romjait, horgonyt vetünk.

Itt a követség hajóit a törökök átvették és hozzákötötték a török hajókhoz és így vontatták őket. A török hajósok evezésközben rejtenelesen üvöölöltek és félig mesztelenek voltak.

Komáromon alul félmérföldre látták egyenes vonalban Tatát. Este 6 órakor Esztergomba érkeztek.

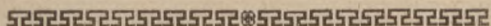
1575 ben egy nagyobb török követség érkezik Komáromba. Prágába igyekeztek. Ez az első török követség, amelynek utazásáról és viselt dolgáról részletes feljegyzések maradtak ránk. A követséget Mahamut bég vezette. A követség február 3-án este vonult be Komáromba 25 lovon és hat szekéren. A Duna javában jegelt. A komáromiak ritka szívességgel fogadták őket. Valóságos versengés indult meg.

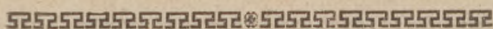

hogy ki látja el jobban a vendégségbe hozzá került törököt. Mahmut béget Tóth Kalmár János, a fő-törököket Zalay Gergely, a csauszokat Kathona Gergely, az iszpáhiákat Muzslay Barnabás, a kíséreltet és a török papot (hodzsa) Sághy Ferenc látta el minden jóval. Ez utóbbinál mulattak legjobban, mert oda mentek a naszádosok és olyan jó tokányt és halászelevet főztek, s olyan jó bort ittak, hogy a törökök holtuk napjáig emlegették azt a jó komáromi vendéglátást. Másnap Aranyoson, Tanyon, Megyeren keresztül Somorjára mentek.

1576-ban újra török követség jött Komáromba. Egészen Bécsig a komáromi vicefőkapitány szakácsa főzött a törököknek. Amikor visszajöttek, olyan borzalmas hőség volt Komáromban, hogy a törökök csak úgy szédölögtek. A komáromi főkapitány e nagy hőség miatt hajóval vitette őket tovább Esztergom felé.

Schweiger 1577 körül járt itt. Azt mondja, hogy a komáromi kapunál 24 karóba húzott török fejet látott. Említ, hogy csak nemrég szűnt meg Komáromban a pestis. Megjegyz, hogy a vár német helyőrséggel van megrakva és minden magyarinak, aki a várba akar menni, a kardját a kapu alatt le kell tenni, mert a német katonák nagyon félnek a ma-

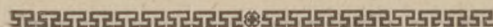
gyaroktól.

1581-ben 38 főből álló török kö-
vetség érkezett Komáromba. A vá-
rosbíró messzeföldön híres szakácsa
főzött nekik jobbnál jobb magyar
ételeket. Nov. 21-én reggelire sajtot,
foghagymát, sült kalbászt, mézet, és
128 pint bort kaptak, ami untilg elég
lehetett 38 embernek.

A kiváló diplomata, Nyáry István Bécsből Konstantinápolyba igyekvő nagy és fényes követsége 1582 május elsején ért Komáromba. Itt a követség emberei hajókra ültek és a vízihajduk, naszádosok kíséretében Izsáig ereszkedtek le. Itt már várták őket a török naszádosok, akik sűrű lövöldözés, nótaszó mellett fogadták őket és leveeztek velük Esztergomba.

Általában a XVI. században a mi követségeink tagjai mindig Komáromban gyülekeztek. Komáromból hajón mentek Izsáig. A követség hajóit Izsáig a komáromi naszádosok kísérték le. Itt már várták őket a török naszádok, hogy átvegyék a kísérést. S ez mindig ünnepélyes keretek között történt meg. A magyar és a török naszádok sortűzet adtak.

Itt említiük meg, hogy a Konstaninápolyba igyekvő bármilyen nemzetiségű követek itt Komáromban öltözték át diszmagyar ruhába, mert

drabant A Vágon 10 darab 22 evezős naszád, amelyek mindegyike 3 ágyuval van felszerelve, a Dunán pedig 11 teljesen ilyen naszád van. Mutattak a Dunában talált emberi combcsontot, amelynek hossza 4 nagy arasz, szélessége pedig 2 arasz volt. (Természetesen itt őslénycsontokat kell érteni. Valószínűleg mammoth csont volt az, aminőket a Duna medrében sokat találunk.)

Ezen a napon – folytatja Bongars – a tábornoknál ebédeltem.

Tata Komáromtól délkeletre két mérföldnyire fekvő vár. Hajdan a később németalföldi kormányzóvá lett Mária királynő lakóhelye. Márványbányáról, meleg és hideg forrásairól nevezetes. Helyőrsége 200 kalona. A törököktől Miksa császár 1563-ban vette vissza. Komáromot Ferdinánd 1554-ben erősítette meg.

Csütörtökön elindultunk Komáromból. Egy mellénkrendelt katona vezetett bennünket. Sikságon haladtunk át. A Kisduna mellett Gúta községet érintettük. Gutánál átkeltünk a Kisdunán és estére Érsekújvárra értünk.

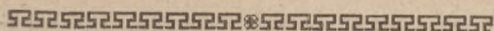
1585-ben Reinhold Lubenau gyógyszerész, dr. Petz Bertalan császári követ kíséretében Bécsből Konstantinápolyba utaztában Csallóköz mentén végig hajózik a Dunán és ut-

hanem Győrbe. E követség ellátásában szerepel először a kávé.

Schermin Hermann gróf portai követ 1644-ben maga írja le azt az érdekes találkozást a török követekkel a Zsifva torkolatánál. Meghívta a Duna közepén horgonyzó hajójára a török béget és ott pazar ebéddel vendégelte meg.

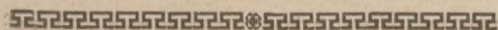
Amint Balogh Elemér tudós pozsonyi ref. püspök írja, Pozsony városának főterén az 1671. évben a rendkívüli törvényszék egyik borzasztó ítéletét hajtották végre. A hóhér Drabik Mártonnak, a 83 éves, rajongó lednici posztókereskedőnek vágta le jobb kezét, majd a fejét ütölte le pallosával; azután az aláhullott fejből kivágta a nyelvet és a bitófára szegezte. Ez még nem volt elég. Drabik holttestét fejével együtt a dögszekeren kivitték a város végére s ott máglyán elégették nemcsak a holttestet és a fejet, hanem Drabik Mártonnak azt a könyvét is, ami a vesztét okozta. Ennek a könyvnek „Lux in tenebris“ (világosság a sötétségben) volt a címe, tartalma pedig az ő jóslatainak gyűjteménye, amelyekben a Habsburg ház végső romlását s az erdélyi fejedelemség nagy hatalomra jutását helyezte ki-látásba.

Drabik jóslatait cseh nyelven irta.

hogy puskám sincs, kardomat meg védelmemre ki sem húzom, megállított és embereit előhivta. Beszédükből csak annyit vettem ki, hogy azt kérdezték tőlem, hova megyek? Erre azt feleltem: Tatába! — Azt mondták: az esztergomi úton vagyok, — jobbkez felé tarssak Tata felé! Végre podgyászsómat ki kellett bontanom, amiből ki vettek 1¹/₂ aranyat, egy ezüst kelyhet, nyak- és zsebkendőket, ezt megcselekedvén magamra hagytak. Isten nevében mégis csak tovább mentem Esztergom felé, de néhány paraszt jött szemben, aki még azt is elvette tőlem, amit a hajdúk meghagytak és foglyul vittek az egynegyed órányira fekvő Duna mellé és betettek egy hajóba, amely Komárom felé tartott. A hajóban volt egy lelkész is. Utközben egy kis szigethez értünk s itt mindnyájan kiszálltak a hajóból, kiki a maga tanyájára menvén, mert utitársaim menekültek voltak, akiknek faluját a tatárok felperzselték.

A lelkész magával vitt, ennem adott s bevallotta, hogy helvét hitvallásu, mire én elcsodálkoztam, mert még nem tudtam, hogy a komáromiak és a Duna mindkét partján levő falvak lakosai Esztergomig javarészt református vallásuak. A lelkész a bíróhoz vezetett, aki meg-

szerelés, ruházat 51 ezer forintba került. E követségben volt 6 pap, 2 orvos, 3 sebész, 8 dobos és trombitás, 13 lakáj, 8 szakács és 2 pék, 3 mosóné, 6 mesterember. Kevéssel ezután érkezett Komáromba Mechmet basa követsége 268 lóval, 299 emberrel. Utána megint jött egy követség, amely azért érdekes, mert velük volt egy Baba Hindi nevű indián, akit a törökök szentnek tartottak.

A XVII. században gyakran jönnek követségek, amelyek Komáromot nem, csak Tatát érintik.

Az 1664-iki vasvári béke egyik pontja az volt, hogy a következő év tavaszán Lipót király és Mohamed kölcsönösen követeket küldenek egymásnak. E követek a hódoltsági terület határánál Füzitő és Szöny között levő határjelző oszlopnál találkoztak.

A határjelzőket és a követek kicserélésének szertartását Evlia Cselebi, mint szemtanú, részletesen leírja.

A török szultánnak Bécsbe küldött követét útjában ugyanis elkíséri Evlia Cselebi, a török világutazó, akinek így módjában van Magyarországnak s így Komárom megyének is sok városát bejárni és leírni.

Budáról a követ-basa kíséretében utazott Evlia Cselebi is Bécs felé.

lái, evezőit feldiszlétték, zászlókat, lobogókat, lámpákat. puskákat rak-
tak a hajókra. A pása követ sátora
előtt egy üteg ágyúval diszlövéseket
adtak le. A kapitányokat a basa disz-
ruhákkal ajándékozta meg.

Mint már előbb említettük, itt
tudta meg a török követ, hogy a
német követ csak még most érke-
zett meg Komáromba, tehát várni
kellett a megérkezésére.

Ez idő alatt nézte meg Evlia
Cselebi Tata és Vithán várát, mely
utóbbinak csak némi romjai látha-
tók ma már.

Tatáról megírja, hogy a magyar
királyok építették. Most (1665 ben)
a német császár tulajdona. Egy ma-
gas halmon épült ötszögalaku erős
vár. Környező magaslata nincs. Egy
nagy templom van benne, amelynek
égig (?) nyúló harangtornya kilát-
szik. Evlia Cselebit a belső várba
nem engedték be, de a várkapitány
az alsó vár kapuja közelében a tö-
rököket gazdagon megvendégelte.
Az alsó várat, amely igen nagy kül-
város, megnézhatték. Egynéhány
temploma bazarja, kétezer deszka-
letejű háza és három kapuja van.
Köröskörül sorompóval, árokkal ke-
rített erős külváros ez, a Bakony
hegyei felé számtalan szállója van
— írja Evlia Cselebi.

Tata várának megszemlélése után

a kapitánytól ajándékokat és kíséretet kaptak és Vithán várába mentek. Ezt a várat Szulejmán khán elpusztította, de az ellenség újból felépítette, írja Cselebi. A Bakony hegy szélén erős, négyszögű meredek vár. Van temploma, bazárja. A várkapitány Evlia Cselebit ebédre hívta meg és nagyon megvendégelte. A gazdag ebéd után Evlia Cselebi a rábamelléki ütközetben magyar fogságba esett Musztafa efendi után kérdezősködött, hogy véletlenül nincs-e a vithánvári török foglyok között? A vár börtönből 600 mohamedán foglyot hoztak elő Evlia Cselebi elé, aki jól szemügyre vette őket, de a keresett Musztafa efendi nem volt közöttük.

Majd bucsút vesz a kapitánytól, aki ajándékokkal és kísérettel látja el és Pápa felé veszik útjukat.

Majd leírja Cselebi a fűzitő melletti határjelzőt. A Dunapartján a törökök magas halmot hordtak össze. A török és a magyar oldalon 7–8 méter magas fenyő oszlop volt leásva a domboldalán. E két oszlop között még egy magas fenyő gerenda volt leásva. Ezt hívták határjelzőnek.

E határjelző körül folyt le a két követ találkozása igen hosszadalmas szertartások között, több ezer magyar és török katona jelenlétében

mellett. Az alapfalak alatt boltívek vannak. Nagy ágyú és lőszerraktárok vannak a várban. Igen szép épület a magyar kapitány háza. A házakat mind deszkazsindely fedi. A poklok mélységes fenekéhez hasonlóak a vár börtönei

Evlia Cselebi itt is szerette volna látni a török foglyokat, de a várkapitány nem teljesítette kívánságát

Komárom várának külvárosa a várárkon túl a hidfőnél terült el. Nem valami diszes hely. Kétezer deszkafedelű ház van benne. Volt 7 temploma és 300 boltja és igen sok kerije.

Aztán megemlíti még Evlia Cselebi, hogy a komáromi szigeten, azaz Csallóközben 300 falu van. A falvakban egy nagy táborhelyet ástak, amelyben százezer katona elfér. Akkor Komárom várában 15 ezer katona volt. Evlia Cselebi szerint Komárom vára Újvár felül a leggyengébb, ott könnyű a Dunán hidat verni és a várat megostromolni.

Itt említi meg aztán Evlia Cselebi, hogy ők Érsekújvár ostromakor tíz ezer tájárral a kisebbik Duna vizét lovakkal átúsztatták és bejutottak Csalóközbe, amelyet elpusztítottak és hatezer foglyot és igen gazdag zsákmányt ejtettek és vittek magukkal

A komáromi vár megtekintése

után másnap tovább folytatták útjukat és keresztül haladtak Ács községen. Evlia Cselebi azt írja, hogy ez a király komornyikjának, vagyis főszolgájának a faluja volt. Ugyátszik, a király parancsára történt, hogy a közbeeső falvakban a kapukat és házakat olyan fehérre meszelték, mint a hattyu és az utcákat tisztára söpörték. Az utcákon ezrekre menő ünneplőbe öltözött sokaság állt sorfalat. Ács Magyarországhoz tartozik, írja, de a német császár birtokában van.

Ács községben sokat szenvedtek a törökök és a lovak az éhségtől. Ekkor a király emberei 20 mérő árpát, 200 kenyeret, 8 bárányt hoztak, de persze ez kevés volt. A basa nem fogadta el s az embereket elkergette. Ekkor már megérkezett a basa élelmi szállítmánya, 50 kocsin, 20 tevéen, 20 lovon, 20 hajón és a német kíséretnek olyan pazar lakomát adott, hogy mindenkinek elállt szeme, szája.

Soha akkora bőséget se azelőtt, se azóta nem látott Ács község, mind akkor. A faluban tizenegy helyen asztalokat terítettek és rakták meg finom fűszeres cukros ételekkel.

Majd eltávoznak Ácsról és Győr felé mennek és elhagyják a megye földjét.

Evlia Cselebi után egy angol utazó következik, Brown, aki a megyében is megfordul.

Brown Eduárd Cambridgében és Oxfordban végezte orvosi tanulmányait. Majd Kelet Európában utazgatott. Magyarországon 1669 – 70 ben járt. Utazásáról könyvet írt. Később az angol király orvosa, majd kórházi igazgató lett

Többek között ezeket írja: A Dunán Komáromon át vontatják fel Pozsonyig a kőszót szállító hajókat. A császár sok jó hajót készített Pozsonyban, Komáromban és Bécsben, ahol mindenkor számos hajó áll teljes készenlétben. A Duna igen sok szigetet alkot. Ezek között Csallóköz (Shult) vagy másként Insula cituorum a legkultiváltabb és mind egyiknél nagyobb, mivel számos derek város, mint Komárom és Somorja és ezenkívül igen sok mezőváros és fa' u van rajta. Átutazásamkor igen népesnek találtam, a törökök, tatárok és a lázongó alattvalók ellenséges támadásai visszaverésére eléggé jó állapotban van! Ezen a tájon erdőt csak Tata környékén láttam. A halászatra külön helyek, a Duna partján pedig raktharak vannak. A legnagyobb rakthár Komáromon felül, a Csallóközben van. A Dunát a vízi madarak egészen ellepik. Komárom közelében

eszközök láthatók Komáromban és Győrött.

Komárom a Csallóköz keleti szögletében, fekvő igen szép és rendkívüli erős város és vár. Parancsnoka ez időben Hofkircher ezredes volt. Komáromot a Vág és a Duna veszi körül. A „Tekenősbéka“ erődöt (Tortoise) szerfölött erős helynek tartják, ezt azért nevezik így, mert némileg a teknős békához hasonlít. Szimán basa Győr bevétele után a várost 60 hajóval nagy török és tatár hadsereggel ostrom alá fogta, azonban céltalanul, mert a tatárok majd mind megölettek.

Komárom városában három régi sirt láttam, amelyeket Szőnyből hoztak ide. Ott hajdan híres római város állott. Valaki meglátott, a mikor a római szarkofágok feliratait feljegyeztem. Azonnal kíváncsiskodtak, hogy mit fogok a feliratokkal csinálni? Másolatot kértek tőlem. Ezen felül megígérték velem, hogy ha valami fontosat találnék azokban, azonnal tudósítsam őket.

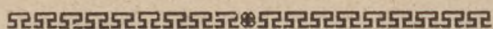
Legujabb időben jobban meg-
erősítették Komáromot. A Dunától a
Vágig húzott vonal által még na-
gyobb térséget zártak be és négy
új bástyát építettek.

A Duna tulsó partján Komárom átellenében van Szőny falu. Itt rendkívüli sok régiség található. Az

ottani bíró segítségével számos régi pénzhez, közöttük néhány aranyhoz jutottam. A szőnyiek ezeket pogány pénzeknek nevezik. Mivel Szőny helyadót fizet a töröknek, eddigelé még nem nagyon sokan kullattak itt régiségek után, miért is a nevezetességek még mind megvannak. Gruter feliratai közül csak egy-kettő szőnyi. A nép alaptalanul azt állítja, hogy hajdan Apollónia római város állott itt (Szóval Brown itt jártakor 1669—70-ben a brigetiói emlékek még teljes pompájukkal gyönyörködtették az angol utazót.)

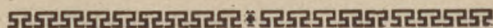
Tata mintegy 4 mérföldnyire fekszik Komáromtól. Várát egészen árok veszi körül. Közeliben természetes fürdők vannak. Gróf Csáky volt akkor a várparancsnok, aki mindennemű udvariassággal elhalmozott. Soha sem felejtettem el, hogy ez országban a katonák társasága a legtisztességesebb, mivel ők mindenkit dicsérnek és becsülnék. Általában véve mindnyájan nagy-lelkű bátor emberek és csaknem mindnyájan beszélnek latinul, flamandul, vagy olaszul. Ők is nagyon szeretiek velem beszélgetni, mivel mielőtt ez országba jöttem, már Európa legnagyobb részét beutaztam és tőlem igen sokat megtudhattak.

Komáromból 24 evezős hajón

új kiadásban is megjelent a Majna melletti Frankfurtban 1665-ben Meyer Márton folytatásával. Ortelius e művében leírja Komáromot és Tatát. Komáromról azt írja, hogy nagyon erős vár a Csallóköz csucsán és hogy ezt a várat még sohasem tudták bevenni. A magas bástyáról sok török várat és nagy darab török földet be lehet látni. A Dunának itt található két ágán sok, katonákkal megrakott csónak jár fel és alá, ezek a vízi eldörsök. Szükség esetén a Vágdunán sokszor vernek hidat és őrhelyet állítanak a hid végére. Itt mindig kétszerannyi a katona, mint másutt. A katonák németek és magyarok. Most — írja Ortelius — Buchhaim Adolf a várparancsnok Majd leírja a török támadások hosszú sorát Komárom ellen.

Tatáról azt írja Ortelius hogy régi vár és egy mocsár közepén fekszik, ötödfél mérföldnyire Győrtől, azzal éppen szemben. Valamikor itt szép város volt, ma már csak a vár van meg, amely körül a régi magyar királyok kertjei voltak, de már ezek is elpusztultak. Közel a várhoz van egy domb, ahol fehér és vörösmárványt vágnak. Ez a domb veszélyes a várra, mert onnan könnyű a várat ágyuzni. Majd leírja Ortelius Tata viszonylagos történetét a török-magyar háborúk

szerte híres könyvtárából megmentse, amit lehet Ez alkalommal utazott keresztül a vármegyén. Utazásáról naplót vezetett és ennek alapján írta meg „Iter Budensis 1666.“ című könyvét, amelynek eredeti példányát a bécsi udvari kéziratárban őrzik. Bécsből február 25 én indult el és márc. 3-án ért Budára. Márc. 3 – 14 ig Budán tartózkodott, amikor visszaindult Bécsbe Az utat lefelé hajón tette meg és február 28-án, egy vasárnapi napon érkezett Komáromba. Itt meglátogatta Dousuche generálfeldmarsalt, a táborszernagyot. Amidőn megvacsorázott, a fiatal Dousuche gróf társaságában sétálgatott a várban és megnézte annak nevezetességeit. Éjszaka nagy álarcosbál volt, amelyen ő is részt vett és jól mulatott. A bál után a magyar alezredeshez ment éjjeli szállásra. Március elsejéről ezt jegyzi fel a tudós főkönyvtáros:

„Március 1-én, hétfőn Lesle Traubmansdorf és Pálffy gróf urak Győrön át postakocsival utánunk jöttek. Délben Dousuche táborszernagy urnál ebédeltem, akinek Commentarii de bibliotheca caesarea Vindobonensi című művem első könyvének egy példányát tisztelettel átnyújtottam.“

E munkája a tudós könyvtárosnak

8 kötetből állt, de Komáromban jártakor még csak az első kötele jelent meg. Az érdekes munka két kiadást ért meg.

Éjszakára Izsa, Radvány érintésével Dunamocsra értek, ahol megháltak és reggel utaztak tovább.

Itt említjük meg, hogy ez a ludós
Lambeck volt az, aki Ambras tiroli
kis falu várkastélyából elhozta
Bécsbe Anonymusnak, Béla király
névtelen jegyzőjének kéziratát.

Mielőtt rátérnénk a következő érdekes utazásra, egy kis kitérést kell tennünk a bölcsek kövére. Hát mi is volt ez a bölcsek köve? Az alchimisták álmainak megvalósulása. A bölcsek követ a 9. századtól kezdve keresték. Az álmodozók szerint ez egy természetfölötti anyag, amely a nem nemes fémeket nemes fémekké változtatja, az öregeket megfiatalítja, az életet tetszés szerint meghosszabbítja, tulvilági boldogságot szerez, a terméketlen fákat megtermékenyíti, minden betegséget meggyógyít, gazdagságot szerez stb. A szerencsétlen rajongói ennek a nem létező kőnek életet, vagyon, időt áldoztak, hogy ezt a követ megtalálják, vagy vegyileg előállítsák. Hívták ezt a bölcsek követ nagy elixír, nagy magisztérium, vörös tinktura, harmadfokú medicina néven is. Persze ezt a csoda szert,

templom (a Szt. András templom), a harmadik a Ferencieké, a negyedik a rácoké, ahol egy drága kövekkel és arannyal ékesített szentírás van. Említendő még a jezsuiták kollégiuma is."

A lakósok legnagyobb része magyar és rác Német alig akad. A rácok igen gazdagok. Olyan vig élet, mint Komáromban, sehol sincs. Mintha minden nap ünnep, lakodalom volna. Ennek oka az, hogy igen sok katonaság és vezér fordul itt meg és hogy igen bőven termő a vidéke, itt mindenben bővelkednek. A piacokon és az utcákon mindenféle fehérbe öltözött szép nők élelmi szereket árulnak. Főlemlíti, hogy a komáromi asszonyok fejüket bekölik, a lányok pártát viselnek, a szegényeké kalárisból, a módosaké igaz gyöngyhől valók. Hajadon alig akad, mert 13–14 éves korában már férjhez adják a leányokat, 18 évesek már vén leány számba mennek. Az özvegyiségre jutott nőket, ha még oly fiatalok és szépek is, magyar ember el nem veszi, mert azt hitték, hogy özvegységük alatt szolgálkkal viszonyt folytattak. Legfeljebb német látott előkelő családból való özvegynőket, akik fürdős- és vendéglősöknek jutottak.

Ugy látszik, Tollius uram nem sokra becsülte a vendéglősöket és

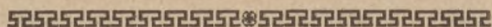
futni kellett, Marsigli grófot is velük hurcolták. A balkarjára kötött kötélen vezettetve, tüskön-bokron át 18 órán keresztül gazdája lova után kellett szaladnia

A fent jelzett nagy munkájában sokszor megemlékezik Komáromról, Csallóközről. Sok sok tapasztalatot szerzett innét a gyakori utazásai alkalmával. Ezeken kívül is, mikor osztrák katonai szolgálatba lépett, első állomása a Vág melléke volt. Caprara Aeneás gróf, Marsigli földije is osztrák szolgálatban volt és Marsigit elküldték Caprara tábornokhoz, aki akkor a Vág mellékén táborozott és beállt annak önkéntesei közé.

Nagy művében foglalkozik a rácok Komáromba való letelepedésével is. Főlemlíti Komárommal szemben fekvő Szőnyt, ahol Brigetió romjai még akkor teljes pompájukkal ragadták el a tudós férfit. Ir a Duna medréről, halairól, a parti állat- és növényvilágról stb.

Írásaiban panaszkodik, hogy a magyar parasztok bizalmatlanok vele szemben.

Marsigli nem tudta felfogni, hogy a komárommegyei parasztok mért idegenkedtek tőle? Nem tudta ugyanis, hogy a magyarnak, a magyar föld népének volt oka gyűlölni az osztrák katonaságot, az osztrák uniformist és a tudós olasz Mar-

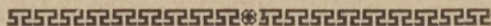
sigli gróf osztrák uniformisban sürgött, forgott közöttük. Mit tudta azt a komárommegyei föld népe, hogy Marsigli nem osztrák, hanem olasz.

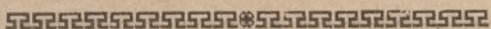
Viszont Marsigli se tudta, hogy az osztrák császár parancsnokai hogyan kinozzák a magyar népet, nem tudta, hogy pl. Heister generálisról, Komárom parancsnokáról ilyen irhatott Széchenyi püspök Okolicsányinak:

„Heister a parasztembernek puskaporral tölteti meg a torkát, száját, aztán meggyújtja s a hasán veli ki magát a por. Katonái sütik, nyuzzák elevenen a szegényeket, az aszszonyokat az emlőjüknél fogva kötik fel a gerendához. Így kinozzák őket. A templomokat fosztogatják, a papokat ölik, vagdalják!”

Lelkes Nándor József „A privigyei találkozó” című történeti tárcájában olvassuk:

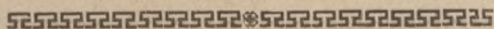
„Heiszter császári főhadvezérnek furcsa methodusa volt a kuruc foglyokkal szemben. Nem tartotta fogtságban, hanem rövid uton végzett velük. Rendesen összeterelte őket egy helyre s ott egy szálíg felkoncoltatta. Szinte kéjes gyönyörrel élvezte az ilyen exemtiókat. Nagyszombatnál vívott ütközet után Heiszter különösen hódolt e kedvtelésnek. Az összes kurucfoglyokon kegyellen mészárlást vitetett végbe.

Egy-egy nagyobb esőzés, olvadás okozta áradás aztán egészen új mellékágakat, ereket ástak az iszapban a vizek rengeteg tömegével. A régi erek, mellékágak, folyócskák eltűntek, mintha sose lettek volna, újak keletkeztek, új szigetekkel, zátonyokkal, új hordalékokkal. Még az ismerős ember is ismeretlen lett a saját földjén járól-holnapra. Amikor aztán kezdte magát kiismerni, hogy hol vannak az új erek, torkolatok (amit tőnek hívott a csallóközi, innét Erecstő, Millértő, Mélyértő, Csiliztő), ágak, gázlók, uszfatók, forgók; azután egy újabb árvíz, ami ugyancsak gyakori volt, új helyzetet, új vízrajzot teremtett és a jó csallóközi kezdhette újra a vízi „tapasztalatait“. Hiszen egy új ág, ér, folyócska egy-egy sziget alakulásához elég volt, ha a mederben elakadt egy fatörzs vagy egy elsüllyedt, gazdátlan csónak.

Ilyen nádasok, vizes, süppedő rétek, füzesek, zombékok, vizerek útfeszítőjében aztán nem volt jó dolog eltévedni egy pár száz évvel ezelőtt. Nem is indult el ilyen úton egyedül az okos csallóközi ember, mert könnyen otthagyhatta a fogát, lévén akkor réti-, nádi- és egyéb farkas elég bőven ezekben a nád- és füzrengetegekben. Hiszen a XV.

lóközi öregembereket, akik azt mondták, hogy gyermekkorukban, ha Tanyról Ócsára kellett menniök, az út körül elterülő nádasokban jövet, menet egy egy kalap vizimadár tojást szedtek, olyan töménytelen mennyiségben fészkeltek még akkor is ott a vizimadarak.

Inni valót, — már t. i. vizet — hát azt adott a Magyarok Istene bőven. Tüzelőanyag is volt bőségen: száraz nád és fűzfa, aztán még káka is termett bőven.

A bujdosónak mindig volt a közelben, valamelyik faluban patrónusa, aki egyéb szükséglettel is ellátta védencét. A szegény legénynek is volt mindig valami védelmezője valamenyik útszéli csárdásné személyében. Aztán a szegény legény rárá ütött a nádas közelében elvezető úton haladó gyanullan vásárosokra, kereskedőkre és egyéb vándor árusokra, utasokra, papokra, szerzetesekre és jámbor kolduló barátokra. Ezekről aztán, ha a szép szó nem használt, hát erővel vették el a pénzt és egyéb holmit. Ilyen utonáilók elég sűrűen éltek a csallóközi nádasokban pár száz évvel ezelőtt. Sőt még a kalózkodás sem volt ismeretlen fogalom a Csallóköz mentén, a Dunán és a jámbor hajósokat fosztogatták. Az Ásvány falubelieket tartotta a szájhagyomány

a legvakmerőbb kalózkodnak

Nem kell azonban azt hinni, hogy a nádasok, a rétek és füzesek lakói olyan vihar, záporverte páriák voltak. A nádas, nem csak menedéket, élelmet, hanem lakást is adott a bujdosóknak. Ki amilyent akart. Volt, aki megelégedett kupba rakott nádkéve alkotta csőszgunyhó-félével. Volt azonban, aki rendes házformát épített magának. Fűzfavesszőből megfonta a házfalát és betapasztotta kívül-belül sárral. A tetejét pedig nádból csinálta meg.

Ez a nádasban, a réten való kintlakás szokása még ma is megvan Csallóközben. Alig van olyan falu az egykori Aranykertben, amelyhez egy-két réti család ne tartoznék. És a faluban lakó csallóközi még ma sem nézi valami jó szemmel ezeket a rétblieket, mert azt tartják róluk, hogy — tisztelet a kivételnek — lopkodhatnak kint a határban, tőlük a jó Isten csősze se őrzi meg a határt, — meg is gazdagodik rohamosan valamennyi, toldja még hozzá a falubeli csallóközi.

Dehát térjünk vissza a régi időkre. Nem csak a bujdosók, no meg a betyárok ütték föl a tanyájukat a vizek mentén, a nádasokban, a füzesekben, a réteken. Volt több halász, molnár, aranyász, csikász, vadász familia, amelyek elhagyták a

falut és kint telepedtek meg a kenyérkeresethez közel. Ilyen kint lakó népek voltak még a révészek, a komposok, az útmenti csárdások, koresmárosok, pásztor emberek, csöszzők, nádvagók, fűzfavesszőszedők, gyékényesek és kosárfonók, bár ez utóbbiak a falut is kedvelték.

Mátyás király aztán ilyen, messze a világtól fekvő házikókba kopogtatott be, ha szép lányt vagy menyecskét sejtett ott. Ha a komáromi tündérpalotái és ligetei szépségeit meguntá, Csallóközbe ment ki vadászni inkognitóban de inkább szívekre, mint a vadra vadászott. A csallóközi szájhagyomány ma is sok ilyen kedves szerelmi epizódot tud Mátyás király egykori vadászataival kapcsolatban.

A csallóközi szegénylegényekről sok mese kering a nép ajkán. De még több rémhistóriát tud a csallóközi nép egyes gazdag családok vagyonszerzési módjáról. A mende-monda szerint vagy az öreg vagy az ükapjuk telt el láb alól valami gazdag átutazó kereskedőfelét s onnét a nagy vagyon, – mondja a csallóközi. Szállást kért tőle az a gazdag kereskedő. Reggelre nyoma veszett. Tudja az ördög, hogy hova való lehetett, senki se kereste. Csak a szállásadó atyafi gazdagodott meg hirtelen. A révészek, a komposok,

cs. tábornagy, mint a mellérendelt
Koháry István utinaplójából kitérünk,
Neszmélyt, Komáromot, Csicsót
érintve mentek Győrbe.

Természetesen a nők nem igen utazgattak annyit a régebbi korban, mint a férfiak. Éppen azért becses ránk nézve az alábbi leírás, mert egy nő utazásáról számol be. Ez utazás leírója is nagy rokonszenvet érzett a magyarok iránt.

1717-ben Wortleyné, szül. Montagú Mária keresztlül utazik a vármegyén. Férje angol követ volt és férjével utazott Törökországba. Utazását levelekben írta meg.

Az egyik, Bécsből jan. 16-án keltezett levelében azt írja, hogy Jenő herceg erővel arra akarta őket rábírni, hogy várják meg, amíg a Duna jégkérge enged és akkor az annyira kedvelt és kényelmes víziton tehetik meg az utat. A szárazföldi magyarországi utazástól egészen elrémítette őket, de ők mégis e mellett maradtak és Péterváradról azt írja nővérének, hogy az ijésztgetések csak mind mesébe illő dolgok. Magyarországon pompásan utaztak. A kocsikat szán talpakra helyezték és olyan gyorsan és kényelmesen utaztak, mint a legelső rangú személypostán.

„Győrből, ahol lebilincselő szives-
ségre találtunk, elindulván, írja a ne-

senki, aki emiatt panaszt emelt volna! Ellenkezőleg! Ur és paraszt örvendett a tavak és mocsárok keletkezésének. Ezek ugyanis hallal, náddal és sulyommal szolgáltak s amikor a forró nyári nap sugára mindent fől szárított, mindent kiégetett, a mocsaras helyeken támadt a legbujább legelő és kaszáló. Amidőn még urnak és szegénynek az állattenyésztés volt a főfoglalkozása, az ilyen vizenyős helyek fizettek legjobban.

A 18. században még Komárom vidékének is egészen más volt a képe mint manapság. Az akkor még négyyszerle szélesebb Vág folyó az öregvár falait mosta; a városban több mocsár és tó volt s több ér folyt keresztül, pl. a Pandató-, Tó- és Viz-utcákban. Maga a vár a várossal nem volt összeköttetésben, mivel szigeten állott. A győri Dunából ugyanis az öregvár mellett csatorna vezetett a Vág folyóba. Ezenkívül az új vár árkából egy 30 ölnyi hosszú és három öl széles vízárk vezetett a nagy Dunába. Téli időben a naszádokat e csatornán át vitték a vízzel telt vár árkaiba.

Túl, a szényi oldalon még változatosabb kép tárul elénk; írja tovább Takács Sándor. Őszöny egész háfára víz alatt állott. Imitt-amott

szénát termelt.

Az őszyői, a fatai és az almási vizek okozta károk Mária Teréziát arra birták, hogy e vizeknek a Dunába való levezetését elrendelje. A munkával Mikovinyi Sámuel csász és kir. őrnagyot bízta meg. Ez a Mikovinyi Sámuel a 18. század legkülönböb mérnökeinek egyike volt. Neve nem igen ismeretes, mivel tanulmányai és nagyszabásu mérnöki művei a levéltárakban hevernek kiadatlanul. De ha egyszer mindezek napvilágot látnak. Mikovinyi-Sámueli nevét a legjobbainkéi között fogják emlegetni. Minket, komáromiakat az ő munkássága azért is érdekel, mivel gyönyörű térképet készített a Dudvágról s mivel Őszöy topografiáját az ő munkásságának köszönhetjük.

Mikovinyi mérnök feljegyzései, jelentései vidékünkrol minden tekintetben vetekednek a legpontosabb utleírásokkal és éppen ezért Takács Sándor fenti értékes cikkéből itt közöljük a tárgyunkkal kapcsolatos részeket.

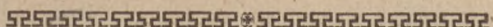
Ezen időben az őszyői urodalom zálogos tulajdonosa Neffzer János Jakab báró, magyar kamarai tanácsos volt. Ez a Neffzer, valamint Zichy Miklós és Ferenc is az őszyői lakosokkal együtt minden követ megmozdítottak, hogy a vizek le-

uj csatornán keresztül teljesen lefolyt. A malmok természetesen szárazra kerültek.

Az óriási mocsarak lecsapolása tehát teljesen sikerült. Mikovinyi Sámuel ez által is kitűnő munkát végzett.

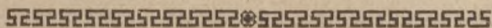
Mikovinyi mérnök e derék víz-lecsapolási munkálata nagyon értékes régészeti szempontból is. Amikor ugyanis Mikovinyi Sámuel főstrázsamester és kamarai mérnök a szőnyi és almási mocsarak lecsapolását végezte, alaposan megfigyelle az akkor még romjaiban álló ősi várost: Brigeliót. A magyarországi római emlékeknek ő régi kutatója és alapos ismerője volt. Egyik felterjesztésében maga említi, hogy az összes magyarországi római városokról kimerítő leírást készített. E leírásnak valamelyik levéltárban kell lapangania. Rendkívül fontos volna, ha napvilágra kerülne, mivel Mikovinyi idejében a római városok romjai még szemmel láthatóak voltak s ő rajzokat is készített róluk. Mikovinyi jelentései tehát archeológiai szempontból páratlan értékűek.

Amint Brigelio romjait meglátta, azonnal tanulmányozni kezdte. Tanulmányainak eredményeiről két jelentést is küldött Bécsbe. Ott a jelentésekkel nem sokat törődtek.

Pedig ha figyelemre méltatják azokat, az ősi római város falán ma is szemeink előtt állana s örök nevezetessége lenne Komárom vidékének! De engedték, hogy köveit és épületromjait, amelyeket nyolc század nem bírt elpusztítani, szét-hordják. Így aztán az egykor hatalmas városnak helyét sem tudjuk biztosan meghatározni.

Mikovinyi Sámuel 1747 március 24 én kelt jelentésében a többi között így ír Brigetioról: Szőny mellett egy csodálatos vár és város romjai terülnek el. A romok jó egy órajárásnypira terjednek. Hatalmas város lehetett ez. Hatalmas nagyságát hirdetik a pompás castrumnak árkai, sáncai és ledőlft falai! Több római császárnak és a legio prima adiutrix-nak, sokáig fix-stativá-ja volt e hely. Két nagyszerű emlékműve még ma is világosan látható. Az egyike ezeknek egy bolthajtásos, imitt-amott árkádokkal ellátott, két német mérföldnyi hosszú vízvezeték (aquae ductus), mely a tatái forrás-vizeket vezette a föld alatt Brigetio városába. A másik csodálatra méltó mű egy 1330 öl hosszú, 20 öl széles és négy öl magas, kockakövel kirakott töltés, kockakövekből épült és ma is teljes épségben álló zsilipekkel. E hatalmas alkotásnak az volt a célja, hogy a tatái vizeket

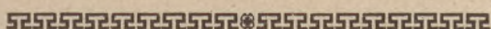
föltartsa és azt a völgyhöz hasonló mély területet, mely Komáromig tart, víz alá helyezhesse. Így Brigetiot az ellenség támadásától megvédje. A zsilipeken át a vizet akkor bocsáthatták a Dunába, amikor akarták. Ez a töltés tehát, amely ma a vizek szabad lefolyását akadályozza, egykoron Brigetionak legnagyobb erőssége volt.

A derék Mikovinyi nem elégedett meg főnlebbi jelentésével, hanem a magyar kamara számára is írt egyet. Ez a jelentés bővebb, mint a fentebbi és részletesebb leírásokat ad. A Brigetiora vonatkozó részt itt adjuk a latin eredeti után Hajdu Lukács dr komáromi bencés tanár magyar fordításában:

„Ennek a vidéknek a szomszédsága teljesen mocsaras. Ilyen az egész szőnyi terület is. A mai Szőny falunak a helyén egy híres római colonia (gyarmat) volt. Brigetionak nevezték, amint ez világosan kitűnik az útjelző kövekről, az itt talált kövekből és feliratokból. Az emberek ma is nagy számban keresik fel, gyűjtögetik az emlékeket, a töredézet köveket. Az alapvonalai Komáromtól egész Füzitő határáig terjednek és a Dunának mindkét partját elfoglalják. Ennek a gyarmatnak a fontosságát, nagyságát bizonyítják nemcsak az óriási romok, a Duna

mindkét partján épített őrtornyok, a hatalmas föltés, a sok pénz és kö-
emlék, melyekre lépten,nyomon lehet
bukkanni, hanem különösen azok a
művek, melyeket a gyarmat szom-
szédságában emeltek, a lakosság
kényelmére és biztonságára és ame-
lyek méltók a római néphez. Ezek
közül különösen kellő érdemes a
megemlítésre. Egy földalatti vízveze-
ték (aquae ductus), mely körülbelül
két mérföld hosszu, a fala tömör és
bolthajtásos. Ez hozta a gyarmat
használatára a tatai források lisztá,
friss vizét a dombok oldalán át. A
másik pedig egy hatalmas föltés
volt, ugyancsak a szőnyi területen.
Az előbbtől nem sokkal messzebb,
az almási síkságon át egész a kelet
felé kezdődő hegyekig húzódott.
1330 öl hosszu, 20 öl széles, 4 öl
magas volt, legnagyobbrészt kocka
kövekkel volt borítva. A római biro-
dalom hanyatlása idején építették,
hogy megvédjék a virágzó gyarma-
tot, mert ekkor a népvándorlás népei
gyakran támadták a római biroda-
lom határvonalt. Ennek a segítsé-
gével a tatai vizeket felfogták, fel-
duzzasztották és a síkságot Komá-
romig, két mérföldnyire elborították
vizzel és így megakadályozták, hogy
az ellenség a gyarmathoz közelítsen.
Ha ez a terület a természettől fogva
már mocsaras lett volna, akkor a

rómaiak nem vesződtek volna ilyen hatalmas mű emelésével. Arról is gondoskodtak a rómaiak, hogy béke idején is használhassák. Két hatalmas zsilipet emeltek tömör kockakövekből, melyek ma is épségben emelkednek ki a vízből. Ha ezeket megnyitották, a víz elfolyt és a terület egészen kiszáradt, ha pedig elzárták, bekövetkezett újból az áradás. A római birodalom utolsó órája közeledett, a római uralmat rengeteg veszedelem fenyegette, a garmatosok így akartak védekezni. Mikor az ellenség közeledett, a töltésekkel, zsilipekkel körülvett mély völgyet elborították vízzel, hogy így az ellenséget távollartsák. Azonban így is végül kiostromították őket és el kellett menekülniök. Ellenségeik, a hunok, gótok, vandálok nem sokáig tartózkodtak ezeken a területeken, a rómaiak alkotásaival nem törődtek. Nyugatra mentek, hogy ott raboljanak és közben mindenütt dúltak, pusztítottak. A római garmat zsilipjeit zárva hagyták, a völgy állandóan vízzel volt borítva. Ez a pusztítás, rombolás Pannoniában állandó volt öt századon keresztül és így a vízzel borított síkság könnyen sőt szükségképen mocsárrá változott. Ennek nyomait is lehet látni. Mikor csatornát ásnak, a puhasár alatt egy ölnyi mélységben egy

más, kemény földtömeget találunk, mely sok helyen kavicsos vagy gyeppel van borítva”.

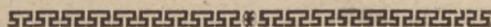
Eddig szólnak Mikovinyi feljegyzései Brigetioról, amelyek között különösen fontos az a rész, amely szerint a római város a Duna mindkét partján terült el és az innenső partra is kiterjedt Brigetio, amelynek balparti maradványa többek között az izsai Leányvár is.

Mikovinyi Sámuel e pontos műreken alapuló leírásán kívül még rajzban is bemutatta Brigetio akkori képét. E rajzon világosan látszik az akkor még teljes épségben állott, kockakövekkel kirakott, hatalmas római töltés a zsilipekkel együtt. A nagybecsű rajzot a bécsi volt udvari kamarai levéltárban őrzik.

Pocock keleti utazó Komáromban is megfordul és a „Napkeleti utazásában” tüzetesen leírja azt a három római kökoporsót, amelyet 1750 táján találtak Komáromban több római régiséggel együtt.

Kis István franciskánus (született 1733-ban Jászberényben), amidőn 1766. május 10-én Kecskemétről elindul a Szentföldre és kerülő úton Buda–Pozsony–Bécs érintésével kezdi meg az utazást, keresztül utazik Komárom megyén.

Ít megint egy érdekes nő utazóhoz értünk krónikánk során. A nő

ezáltal nem idegen nemzet leánya,
hanem magyar főúri hölgy.

Ismeretes, hogy báró Wesselényi Miklós, a veszedelmes kalandokat kedvelő zsidói főúr, Gorbó szomszéd várát annak rendje s módja szerint megostromolta s bevette, aminek aztán az left a szomoru vége, hogy II. József elfogatta s Kufstein várába záratta s kevés volt a remény, hogy a szilaj főúr onnét kikerülhessen. Végre is báró Wesselényi Zsuzsánna, b. Bánffy Györgyné, mint a kufsteini rab nővére, nővéri szeretetből férjével és gyermekével együtt elindul Szilágyból Bécsbe, hogy öccsért könyörögjön a császárnál.

Erről a hosszú utazásról a bárónő naplót vezetett, amely ha nem is tudósít országot mozgó eseményekről, azért felette becses művelődéstörténeli szempontból, mert az akkori utazási körülményeket, szereplő személyeket, földrajtököket, s az érintett helyek nevezetességeit felemlíti a bárónő, aki a testvéri szeretetnek igazán ritka példáját mufalta. Hogy, minő áldozat volt abban az időben (1786) több, mint két hónapi utat tenni Magyarországon, az kifűnik a napló minden lapjából.

A nemesszivű bárónő Komárom megyén keresztül tette meg az utat

A rend elörlése után Komáromban tanított. Természetrajzi munkákat írt. Grossinger, a magyar Plinius főműve megírásához adatokat gyűjtendő, többször beutazta a vármegye és így megfordult Talánis aminth az a talai piaristák liber domusában olvasható.

Egy híres angol utazó, Townson Róbert dr. a neves természetbuvár is megfordul Komárom megyében és utazásáról írt könyvében tizenhárom oldalt szentel Komárom megyének. Ez angol utazásáról Dornay Béla dr. főgimnáziumi tanár is írt, akinek kérésére Waller János kollégája lefordította az angol utazó könyvéből a komárommegyei részt. Én ezt a fordítást használom itt fel.

Townson leírásáról az általunk ismert irodalom eddigelé mit sem tudott. Most derül ki, hogy Tata és Dunaalmás érdekes földtani viszonyainak első tanulmányozójául nem az 1818-ban itt járt Beudant francia tudóst kell tekintenünk, hanem Townsont, ki a talai vörösmárványt és mésztufát tanulmányozta és elsőnek írta le — habár röviden is — 1797-ben.

Townson 1793-ban Bécs városából Magyarországra utazott, ahol több várost ejtett útjába. Hédervárott Vitzay gróf vendége volt. E helyen való időzése után írja a következőket: „A

[illegible]

hitetlenekre találna.

A most romokban levő vár, melynek néhány megmaradt pincéjét börtönnek használják, annak idején lakóhelye volt Korvin Mátyásnak, e nemzet kedvelt királyának, akinek dicsőséges uralkodására, a magyarok nagy örömmel emlékeznek vissza. Akkor, mint mondogatják, a mi nemzetünk félelmetes volt; ma Magyarország Ausztriának csak egy tartományja.

Itt gyakran találunk római régiségeket. A kollégium kertjében van egy márványszarkofág, melyet körülbelül husz évvel ezelőtt fedeztek fel. (E római kőkoporsó a kegyesrendiek kalona-utcai kertjében a mai nap is látható, felirata azonban a középső részén már nehezen olvasható.)

Korabinsky ur említ még egy másikat is, melyet 1746-ban találtak.

Miután itt maradtam még egy napig, a tanácsos kocsiján Komáromba utaztam.

Ennek a Duna partján fekvő városnak körülbelül ötezer lakosa van. Tatától idáig mintegy három óráig tart az út. A Dunán át hajóhídon mentem, ami nem más, mint lökéletesített komp. Ez pedig korláttal körülvett padozat és két hosszú és széles egymástól bizonyos távolságra elhelyezett csónakokon nyug-

[illegible]

szik. Kél oszlopon erősített gerenda (pontre) szeli át a folyót: ezen a gerendán van egy roválka, hogy azon forogjon a csiga, amelyhez kötél van erősítve és ez akadályozza meg, hogy a folyó sodra el térítse. A kötél másik vége a folyón följebb egész sereg horgonnyal le erősített hajóhoz kapaszkodik, de ezek egyébként mindig engednek kissé az oldal mozgásnak. Ezek a hidak igen nagyok: egyszerre magukra fogadhatnak és átszállíthatnak mintegy tizenöt kocsit és mintegy száz utast. (A hajóhid, helyesebben komp leírása kissé zavarosnak látszik; aki azonban ismeri a mai kompok szerkezetét, az könnyen alkothat magának fogalmat a Townsontól leirt komáromi kompról is.)

A vár nagyon híres, mivel sohasem került ellenség kezébe. II. József leromboltatta és anyagát eladatta. Fekvése már magában védett, megerősítésénél az építőművészet minden segítő eszközét igénybe vették, 1778-ban sokat szenvedett földrengéstől. A történelem többről tesz említést, amelyek Magyarországnak ezt a részét sújtották; többi között 1763-ban, amely sok kárt okozott. Grossinger ur, volt jezsuita és a Zoologia Hungarica szerzője ebben a városban lakik. Ezen tudomány jelenlegi állapotát

indító okok, amelyek arra birtak, hogy csak fél napig maradjak itt. Kétfogatu kocsit fogadtam és dél felé eltávoztam. Miután utközben megebédeltem, estefelé Esztergomba érkeztem. Az út jó, a Duna folyását követi. Komárom elhagyása után kis időt töltöltem Almáson, ahol meleg víz forrás van. Nem késtem meglekinteni egy másik márványbányát, amely hasolít a tat ihoz. Az úton kiálló sziklák réteges homokkőből és meszes darázskőből valók.

Amig ezeket a sziklákat nézegettem, egy fiatal embert láttam közeledni, aki mindkét kezében egeret tartott és egy zsineg végén táncoltatta őket. Az egyik elpusztult, a másik, amelynek nyakán vastagabb zsineg volt, alig lihegett. Ezt megvásároltam és kocsimon elvittem.

Magyarországon és ebben a megyében gyakran megfigyelfem, hogy a fiatal malacok oldalaikön szörfelenek. Ez rendesen a vaddisznóknál van így; de ezeknek semmiféle hasonlatosságát sem láttam ennél a házi fajtánál.

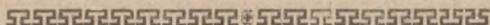
Eddig tart Townson leírása komárommegyei tartózkodásáról, illetve utazásáról.

Townson is, mint a többi vidékünkön utazó külföldi szintén említést tesz az almási kénes forrásról. Ez utazókon kívül Istvánffy, Zeiler,

Krukwitz, Brückmann, Hübner és Browne történelmi és földrajzi munkáikban említést tesznek arról, hogy e forrásokat már a régi századokban külön fürdőtelepen használták. A rómaiak is ismerték e fürdőt.

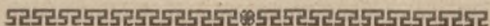
Torkos János, Pozsony város fő orvosa a XVIII. században szintén utazik Komárom megyében és ekkor utbaejti Dunaalmást is és alaposan tanulmányozza a kénese fürdőt. Torkos János az almási tapasztalatairól 1746-ban egy 78 oldalas könyvecskét adott ki, amelyből többek között megtudjuk, hogy a hódoltság alatt Almás rendes fürdőhelyük volt a törököknek.

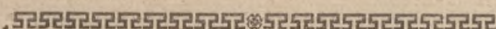
A forrás közelében ma is vannak épületek, amelyekről az itt járt Fényes Elek azt írja 1851-ben megjelent geográfiai szótárában, hogy ott még a XIII. században is barátságos templom lehetett és a templom mellett még ma is szemlélhetők több cellának romjai. A kicsiny dunaalmási református templom valószínűleg az itt állott nagyobb-szerű templomnak csak a sekrestyéje lehetett. Ezt a feltevést igazolja, hogy alapzata a messzeterjedő régi alapfalakkal közvetlen összefüggésben van. Ez alapfalak azon zárda maradványai lehetnek, amelyekről Istvánffy munkájában mint igen szép épületről tesz említést.

Fuxhoffer Dömjén bencés 1803-ban kiadta hatalmas munkáját a magyarországi monostorok történetéről (Monasteriologia R. Hung. Veszprém 1803.) Megelőzőleg be kellett utaznia az országot adatgyűjtés céljából. Így ellátogatott Komárom vármegyébe is. Tatán is megfordult, hogy a tatai monostorra vonatkozó adatokat ott a helyszínen megszerezze.

A következő utazó gr. Hofmannsegg volt, aki Felső Lausitzból, Rumenau-ból való volt, s nagyon szerevelt természetfudományokkal foglalkozni. Ásvány, növény és állatgyűjteménye, amelyet hosszú utazásai alatt legnagyobbreszt maga gyűjtött, nagyon híres volt Németországban. Bejárta Német, Francia, Spanyolországot és Portugáliát. Gyűjtési szenvedélye elhozza Magyarországra is 1793. és 1794-ik években s bár csak rövid ideig, pár hélig akart nálunk maradni, de Magyarország gazdag természeti kincseit s a magyar népet annyira megszerette, hogy két évet töltött itt, megtanult magyarul és állandóan magyar ruhában járt s éppen ez okozta azt, hogy Bécsben gyanus szemmel nézték e különös jelenséget, francia kémnek tartották, akinél a gyűjtés és vadászát csak ürügy Emiatt előbb elhagyja Magyarországot, amint szerette volna.

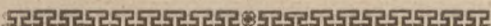

Élményeiről, tapasztalatairól levelekben szokta értesíteni nővérét, aki Kleist porosz huszárcapitány felesége volt. Mint leveleiből kitűnik, többször keresztfül utazott Komárom vármegyén.

1793. júl. 3-án Budáról kelt levelében írja: „Mult (jun.) hó 23 án utaztam el Bécsből. Lehetetlen jobb postai szolgálatot kívánni, mint ebben az országban van. Többször megtörtént, hogy a lovakat hamarabb felváltották, mint amennyi idő alatt a kerekeket megkenték és sohasem történtek, mint nálunk, késedelmezések és aztán bocsánatkérések, hogy a lovak nem voltak idehaza. Csak ilyen intézmény mellett lehetséges két nap alatt és pedig reggel 5 órától esti 9 óráig tartó utazás után 36 mérföldnyi utat megtenni, mert ennyire van Buda Bécsből, mégis második nap este ott voltam.“

Komárom vármegye nem igen ragadja el őt, semmi különös felémeltetésre méltót nem lát, nem tapasztal komárommegyei útjában. „Az egész út különben — írja — reám nézve nem volt valami nagyon érdekes. Az egész vidék a Duna mentében meglehetősen csupasz és egészen egyszerű.“

Fellütek neki mégis a hajómalmok nagy száma és a sok sziget a Dunán.

1794. december hóban még pár-szor keresztül utazik vármegyén-ken, aztán végleg elhagyja Magyar-országot. Az utolsó útját, bizonyára a rossz, téli időjárás miatt, igen hosszúnak, unalmasnak írtotta

Hogy a csallóközi kalózkodástól, átmenő vagy kikötő hajók kifosztásától sem idegenkedtek, az egykori forrásokon kívül Ásványdunamenti falu környékén még ma is fentartja a szájhagyomány, amelyet olyan szépen énekelt meg Tompa Mihály az „Ásvány” című népregéjében.

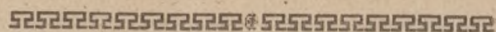
Ít említem meg, hogy 1606-ban Komárom mellett hadászati célokra hidat építenek, ehhez szükséges hajósokat és hajókat, kompokat Sinderickh pozsonyi császári hidmester Pozsonyból vitte le Komáromba.

1796-ig a komároi hidak, révek kompok a kincstáré voltak. 1780 táján épült a kompjárat helyett a Nagy-Dunán a repülő hid, a Kis-Dunán a jármas hid. A Vágdunán huzókomp volt.

A repülőhidat Hoyos találta fel.

Igen gyakran esik szó munkámban a komáromi hidakról és révekről, úgy, hogy önként felmerül a kérdés, hogy hát hol is volt a komáromi rév? A balparti komáromi rév az öregvár táján, a jobbparti ellen-

ben valamivel lejjebb, az ujszónyi parton, a csillagsánc táján lehetett, ahol a XIV–XVI. században Rév-Komárom nevű falu feküdt, amelyet gyakran emlegetnek az 1387 és az 1422-iki okiratokban és igen sok birtokösszeírásban és határjárásban. Ezt a Rév-Komárom falut a törökök pusztították el a XVI. században, de annak omladékain a gróf Zichy család 1659-ben, mint a komáromi várőrszágok akkori birtokosa, az öregvárnak átellenében egy vendégfogadót építtetett, később e pusztaságon támadt telepet Ujszónynek nevezték el, de ez a telep is elpusztult a csillagsánc építésekor, de leginkább az 1848–49-iki gyakori ostromok alatt. Ezekről az elpusztult községekről „Komárom vármegye eltűnt, elpusztult községei” című kéziratban levő munkámban bővebben írok. Itt csak azt jegyzem meg, hogy az elpusztult Rév-Komárom falu nevét a mai Komárom átvette és sokáig Rév-Komárom néven szerepelt, pedig ez nem felelt meg a valóságnak, mert Rév-Komárom már régen elpusztult. Egyes címekben és egyházak, egyesületek nevében még ma is megvan ez a név, mint a komáromi ref. egyház nevében és a régi híres Komáromi Kalendárium boríték verseiben mindig Rév-Ko-

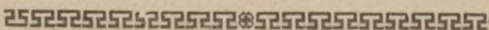

máromról zengedezett a naptár-csináló.

És hol volt a rév a Vágdunán? A jobbparti komáromi vágdunai rév az öregvár táján, a balparti valamivel feljebb a Vágduna fulsó partján a mai hid alatt a már szintén elpusztult Halas falunál volt.

A Dunán való hajózást nagyban akadályozták a zátonyokon, az apróbb szigeteken kívül a víz medrében levő tőkék, hajó és malomkarók és elsünyedt hajó és malomroncsok, fatörzsek.

A hatóságok érzik ezt és segíteni is akarnak e bajon. Egy ugynevezett tőkehuzó masinát készíttetnek, amelynek segítségével a Duna medréből felemelik a tőkéket, karókat, fatönköket. Ezt bizonyítja Komárom vármegyének 1793-ban, március elsején tartott közgyűlésének jegyzőkönyve, amelyben számadásokat találunk a tőkehuzó masinának helyrehozásán dolgozó napszámoknak és a hozzátartozandó derelyének vontatására fordított költségekről. Ugyancsak ez a jegyzőkönyv említi, hogy 125 f. tot kapott az egyik komáromi kötéljártó, tehát nem kötéljártó, kötélgyártó, hanem valószínűleg a köteleket kezelő vontatómester. A Duna tisztítására szükséges kötelekre pénzt utaltak ki ugyanakkor a mesterek, továbbá Tuba

János dunatisztító is kap az elromlott tőkehuzó masinára.

Ugyanezen év március 26-án megtartott megyegyűlés is foglalkozik a Duna medrének tisztításával és kimondják, hogy a Dunán való hajózás biztonságára szükséges, hogy minden malom Stransbaummal elláttassék és elrendeltetik a Dunában lévő tőkéknek a kihuzása. Arra utasítatnak a szolgabírák, hogy rendeljék el ezt járásaik malmaira nézve. Tuba János vármegyei tőkehuzónak meghagyatik, hogy a Dunában levő tőkéket szorgalmasan huzza ki, hogy „az hajózásnak annál barátságosabb tükere (viztükre) lehessen”. Már 1789-ben azt határozza a tanács, hogy a Duna a Bajcsi szigetnél megzaboláztassék és mivel ott a Duna által ásása megtöltött, hát ott sarkantyuk állítandók fel.

Az 1793-dik évi április 23-iki megyegyűlés jegyzőkönyvében olvassuk, hogy a táborozó népségnek a Dunán való felhajózásának megkönnyítésére a Duna tisztíttassék. Már előzőleg azt határozták, hogy a keszegfalusi Duna által ásassék, de ez ellen a keszegfalusi komposzteszorok protesztáltak. Féltik a vonatútjukat, aggódnak a falu sorsa iránt és az átásást költségesnek és károsnak tartják. Érdekes, hogy a

vármegye egy nagyobb tervvel is foglalkozott, azzal ugyanis, hogy Pozsonynál el kell zárni a Kis-dunát és akkor csak a Vágfolyó vize veszélyezteti Gútát és a többi vágmenti községet. E célból megbizsa a vármegye Pruzsénszky Pált, a vármegye földmérőjét, hogy rajzolja le a Dunát Gútától Komáromig és tegyen jelentést, hogy micsoda által rekesztése lehetséges a Kisdunának és a Dunának való elrekesztése milyen hatással lenne a gútai föltésekre és a keszegfalusi partokra? A Kisduna elrekesztése Pozsonynál persze csak terv maradt. Közben a keszegfalusiak állandóan könyörögnek, hogy a Vág sebessége gátoltassék meg, mert fönkre teszi a partokat. A vármegye ezzel a feladattal is a fenti földmérőt bizza meg. Ebben az évben már némi szó esik valamiféle ármentesítő társulatról.

Megemlítem, hogy Siklóssy „Egy budai keramikus a XVIII. században” című könyvében van egy régi komáromi tájkép és Tatáról adatok.

VII.

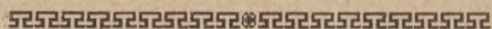
A XIX. század. — Az ősebertől a gőz és villany korszakáig. — Az ősrégi utak emlékei — Az első gőzhajó. — Az első vasút. — A komáromi hidak, révek. — A leszakadt, elégett hid. — A postaladik. — Szerencsétlenségek. — A komáromi posta. — Gyorskocsi posta —

Az ősrégi utak közé tartozott a már említett Mészárosok útja, amely Budáról Győrbe visz és Bicske felől a felsőgallai határnál jön a vármegye területére és Gallán, Bánhidán, Kocson, Nagyigmádon, Bábolnán és Banán át a bőnyi határban Györmegyébe tér át. A komárom—budapesti vasútvonal Felsőgallától Budáig (technikai okok miatt a szári kitérő kivételével) szintén ezt az utirányt használja. A komárom—fehérvári vasút is ilyen ősrégi uton visz a kisbéri, moóri hegynyakon át Fehérvárra, amely hajdan Moórnál Csákvár felé kanyarodott, hogy Bicskénél elérje a Mészárosok útját.

Ősrégi utnak tartják a buda—pápai utat is, amely Alsó- és Felsőgallán keresztül Bánhidáig a Mészárosok útján jöven, itt a környei utra tér és Dadon, Császáron, Kisbéren át Pápára tart.

Mint ősrégi utat felemlítjük az Ógyallán, Bagotán, Jászfalun, Kolthán keresztül a bányavárosokba vezető utat is, amely a Nyitra folyó medréhez alkalmazkodott. Mérnökök helyett a folyó egyengette; ezt az utat amennyiben a Nyitra ártere készítette azt a lapályt, amelyen ez az út kigyózik.

A hirtelen áradó és sebes folyásu Vág sok posványt és mocsarat alkotván, ártere nem igen volt al-

zsonyba, melyről egy kis, 7 oldalas dagályos leírást is kiadtak: „Der siegende Bucintor... von einem Freunde der Wahrheit 1802.“ címen Pozsonyban. A hajó szerkezetéről és további történetéről nem tudunk, Batthyány érdeklődése azonban a gőzhajó iránt nem szűnt meg.

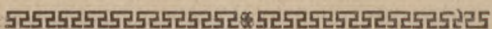
Vége hosszú kísérletezés után 1829 szeptember 1-én Andrews és társa 15 évre szabadalmat kap és Andrews a következő év elején (1830) megalakítja az Erste Donaudampfschiffarts-Gesellschaft címen a részvénytársaságot 200 drb. á 500 fr.-os részvénnel br. Puthon, br. Geymüller és Sina János igazgatása alatt és még ez év őszén megkezdik két hajóval a rendes közlekedést Bécs és Zimony között.

Az első gőzhajókat Budapestig Komárom érintésével 1830. szept. 4-én tette meg a „Franz I.” nevű gőzhajó.

Az első vasút a vármegyében, az ujszöny—győri vasút, 1856-ban nyílt meg.

Még a múlt század 40–50-es éveiben is nagy szó volt a hajón való utazás, rendszeren az egész család, a barátok, ismerősök egész csoportja kikísérte a távozót a hajó állomásra nagy bucsuzkodások kö-zött.

Az utolsó gőzhajó a Kisduna

egyik partról a másikra.

A komáromiak jobban szerettek ladikon átkelni, mint a biztosabb kompon, pedig nem egy ladik felfordult, különösen amikor részeg mulatozók ültek rajta. Nem egyszer történt halálos szerencsétlenség. Így 1807. február 7-én is felborult egy ladik és 30 ember fulladt a vízbe.

Jégzajláskor későbben propeller vitte át az utasokat.

Kemény télben, amikor a Duna egészen befagyott, a jég hátán történt a közlekedés. Régebben ellenség járásakor a jeget felvágták, hogy az ellenség át ne jöhessen.

A komáromi posta a múlt század elején a lángi Zichy család tulajdona volt. 1830-ban gróf Zichy János volt a postatulajdonos, de — és itt jön az érdekes, — a komáromi posta nem Komáromban volt, hanem Új-Szönyben a néhai Kun Miklós, volt országgyűlési képviselő házában. (Most a magyar-komáromi ref. paplak és templom épült e ház helyén.)

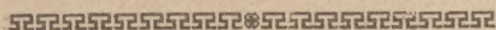
A posta fölirata ez volt: „K. k. Poststation Comorn zu Uj-Szöny“. Komáromban csupán levélpostát rendeztek be. Az akkori viszonyok kívánták ezt így, mert a Buda—Bécs közötti országot, ez a főforgalmi útvonal Uj Szönyön vezetett végig. A főposta tehát Uj-Szönyött volt.

az ulasokat sorsukra hagyta, akiket másnap nem egyszer úgy lapátoltak ki a hóból.

Itt említjük meg, hogy a komáromi Monostornál a második itató-nál, a Gyürkyné-féle téглаégető mellett a dülönnek a neve Postarét. A régi öregek szerint a kocsiposta ott ele-tett és innét ered a dülönnek a neve Ez pár századdal előbb lehe-tett így, mert száz évvel ezelőtt, amikor a postaállomás Ujszönyön volt, alig hihető, hogy Monostoron etefelt volna a kocsiposta. Az is lehet, hogy az ujszönyi posta szabad lo-vait odahajtották ki legelni és talán innét a Postarét elnevezés.

A komáromi levélposta eleinte a Zichy-féle házban volt (most Klapka-tér 9). Innét nemsokára a Pindorfer-féle házba (Nádor- és Fürdő-utca sarok) vitték át. Itt volt 1848 ig, ami-kor a szeptember 17 iki tűzvész az egész postát elhamvasztotta.

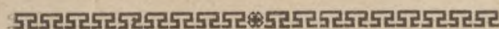
1848 ban az ujszönyi főpostát Ko-máromba helyezték Dobronyi Já-nosnak Nádor-utcai házába (később Berinkev-ház, most az apáca zárda melletti Pollák-féle ház). Dobronyi vezette ekkor a postát és az ő kezébe került az a sürgöny is Bécsből, amely März tábornoknak, a komáromi vár akkori parancsnokának szólt és a bécsi kormány abban meghagyta, hogy a komáromi várat

Reichlin-Mieldeg ezredes, Nobili várparancsnok hadsegéde vállalkozott.

Lássuk hogyan is utaztak az emberek Komárommegyében a múlt század elején? Az utazás legnehezebb volt a megye csallóközi részén, ahol az utak rosszasága közmondászerű volt.

Hiába csak könnyű most a dolguk a csallóközieknek az utazás tekintetében. Az újfalusiak, aranyosiak, tanyiak, ócsaiak, megyeriek és a többi csallóközi falubeliek, könnyen végig utazhatnak a régi Aranykerten, a Kukukóniának csúfolt Csallóközön. A sokat kritizált, sokszor jogosan és sokszor jogtalanul szidott csallóközi vicinális mégis csak jó szolgálatot tesz az utazóknak. Azelőtt, amikor a csallóközi vasút csak meg meghosszabbított előmunkálati engedélyképpen szerepelt évenként egyszer a komáromi sajtó hírvonalában, egy egy komáromi, dunaszerdahelyi, vagy pozsonyi utazás eseményszámba ment a faluban s nemcsak a föld népe, hanem intelligens emberek se resteltek eldicsekedni azzal, hogy a jövő héten Pozsonyba mennek s akinek nem volt saját fogata, fuvarost pedig nem kapott, szépen leshetett arra, hogy a fogattal bíró ismerősök közül kinek lesz majd dolga Pozsonyban vagy Komáromban s

ban tartani az utat, mert Aranyoson királyi palotája volt és ott nagyon sokszor, szívesen tartózkodott és nem egy királyi oklevelet állított ki Aranyoson.

Mátyás királynak szintén tataroztatnia kellett ezt az utat, mert gyakran utazó tazon, amikor a mai Cserhát-pusztá táján elterülő csererdőben, vagy Nagymegyer környékén vadászott.

III említi meg, hogy Kazinczy Ferenc, a magyar irodalom nagy alakja kétszer is megfordul Tatán. Először 1803-ban, amikor felborult

ban tartott fenn ügynökségeket.

A komáromi gabonakereskedők leeresztették hajóikat délre és ott megrakodva gabonával, Komáromig vontatták fel a nehéz bánáti búzát. A nagy, vagy a kis, győri Dunamentén épített raktárakba helyezték el a termés felesleget. Ezekből a raktárakból szállították aztán el Auszriába, vagy a külföldi piacokra a magyar gabonát. Fontos közlekedési eszköz volt akkor ép úgy, mint az előző századokban, a vontató út, amelynek jókarban tartására nagy gondot fordítottak. Voltak külön hajóvontatásra alakult hajóvontató társaságok, vállalatok is. A régi híres Komáromi Kalendárium egyik borítékképe szintén hajóvontatást ábrázol.

Győr azonban később ráfeküdt a dunai gabonakereskedelemre és ennek központjává fejlődött. Komárom mindjobban vesztett jelentőségéből. Az 1848 ki nagy komáromi tűzvész, s az azt követő ostromzár és bombázás után egy szálíg ellűntek Komáromból a gabonakereskedők, akik közül nem egy számolható be sok vízi utazás izgalmairól. 1854 ben a komáromi hajóbiztosító társaság is megszűnt.

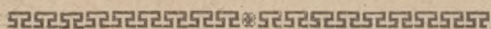
Visszalérve az egyes ulleírásokra, Rainer főherceg is keresztül utazott Komárom megyén.

Rainer főherceg azok közé a ritka

komáromi köszület, amelyről téve-
sen ő is azt mondja - hogy fügét
mutat, holott tulajdonképpen koszo-
rut tart Komárom erősségeit ala-
posan tanulmányozza a herceg és
megjegyzí, hogy még sokat kell épi-
teni, hogy nevéhez méltó erősség
legyen.

Komáromtól bucsut vesz és meg-
látogatja Tatát, amely császáribály-
jának 1809 ki hosszas oltartózkodá-
sát juttatja eszébe. Tatáról Eszter-
gomba megy.

Egy híres francia geológus is
megfordult Komárommegyében a
XIX. század elején. Beudant hírne-
ves francia mineralógus és geoló-
gus volt ez, aki Párisban született
1787-ben Avignonban, majd Páris-
ban lett a természettudományok ta-
nára. Hirnevét főleg a minerológiai
és geológiai munkái alapították meg.
1818 ban beutazta Magyarországot
és így került Komárommegyébe is.
Magyarországi utjáról alapvető mun-
kát is írt, amely csaknem a legújabb
időkig az egyetlen geológiai munka
volt Magyarországról. A munka
1822-ben jelent meg Párisban 14
térkép és szelvénymelléklettel. A
munkát 1825-ben megrövidítve né-
metre is lefordították. A munkához
csatolt földtani térkép Magyaror-
szágnak első geológiai térképe,
melyen nemcsak a tömeges és ülle-

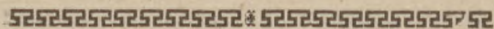

dékes képződmények, hanem a hasznosítható anyagok: a kőszó, barnaszén és vasérctelepek is kivannak tüntelve.

Beudant komárommegyei utazásának emlékei megvannak a könyvében, amelyben többször említi Tatát és környékét sőt a Tata vidéki hegyeket Tatai hegység név alá foglalja és azokat földtani szelvényen is bemutatja.

Sokat utaztak Komárommegyében a magyar kultúra vándorai: a színészek, akik közül nem egy vezetett naplót komárommegyei élményeiről. Ilyen naplót vezetett Déryné asszony is és a naplójában sok-sok oldalt szentel Komáromnak. Naplója az utleírásokkal veszi fel a versenyt és a száz év előtti művelődési állapotokat festi le.

Száz esztendő pergett le már a mulandóság homokóráján, hogy először fordult meg nálunk, Komáromban az első magyar országos nevű, operai primadonna, Déry Istvánné, Széppataki (Schenback) Róza, aki a nélkülözések, megpróbáltatások egész sorát szenvedte át a pályája iránt érzett szeretetből, mint magyar Génusz odaadó, lánglelkű papnője, akinek élete és kora egyik írónkat, Herczeg Ferencet is inspirálta a „Déryné ifjasszony“ c. színműve megírására s akihez nem egy sze-

dij, uraságoknak letszés szerint“ s ráncigálja táncoltatja dróthálait s midőn a színházba kellene jönni, itt megy el előttünk a közönség s nem a színházba de a bódéba tolong. Tömve van a bódéja minden nap. Kivülről a bódéja tele van fessett képekkel raggatva, telve borzalmas kifejezésű képekkel, hogy miképpen győzi le a sárkány az ördögöt stb. Ez nem jó izlést árult el a közönség részéről — jegyzi meg helyesen Déryné. — A játékok jól mentek, de a nézők csak a bódéba siettek. — A butkás még mindig ott kokeftirozott a kis kalitka színházal szemben és még mindig nagy közönséggel. A gyűrűim már ismét filozófiát tanulni beültek egy zálogsnéhoz.“

Csak az vigasztalta Déryné, hogy egy régi ismerőse is volt a társulatnál „Egressy Béni, aki éppen akkor tájban nősült Komáromból, egy jó családból való kisasszonyt vett el.”

Sok érdekes feljegyzés maradt fenn az akkori komáromi színészeiről. Pl. nem egyszer megtörtént, hogy az előadás kezdetét mozsár-ágyú lövésekkel adták hírül a közönségnek.

Sőt már jóval az előadás megkezdése előtt is elsütöfték párszor a mozsárágyut, hogy a távolabb lakó

Déryné csakhamar állandó vendég volt a majoréknál, különösen benső barátságot kötött a majornéval, aki nagyon kedves asszony volt.

A major: Ernst József, a komáromiaknak igen kedves embere volt és 1810–38. lakott Komáromban, mint cs. kir. várőrnagy, vagyis ténylegesen 1834-ben I. Ferenc „erőszakos” elnökével erdélyországi nemességgel tünteti ki.

„Egyszer — írja Déryné — az ebéd alatt csak kezdi a major a térdemet a térdével nyomogatni, azt gondoltam, véletlenül történt és visszahúztam kissé a lábamat. De pici idő múlva ismételni kezdi, egy kicsit érthetőbben. Ekkor elkiáltottam magamat: „Ej major ur, ne nyomogassa a térdemet“ A major szörnyen elpirult. A majornénak pedig módfelett tetszett Déryné viselkedése s a barátság még szorosabb lett.

Déryné a legelőkelőbb házakhoz bejáratos volt. Mikor a bájos Balogné Komáromba jön vendégszerpelni, Déryné elvitte, ahol ismeretségben volt, „nevezetesen — írja — Asztalos fiskális urhoz, akinek édes anyjánál, özv. Asztalosné. asszony nál voltam kosztón és szálláson és Eszler kisasszony, a leánya volt a legjobb barátnőm Komáromban. Mind a két izben náluk laktam. És

a fiskális kikémlelte, hogy én mit szeretek legjobban. Eszter megmondta, hogy a lucskos pástétomot és minden vasárnap meg voltunk hiva Eszttel pástétomra.

„És Sárkányné Tettes asszony is igen szeretett. A próbák végeztével már ott várt egyik fia, hogy csak jöjjenek már, „mert tegnap óta nem látta a mama!” S így még több érdemes ház is volt hol több vármegyei ur is hiva volt s mindig vigan teltek a napok“ — fejezi be Déryné. Végtelen kár, hogy a többi érdemes házat már nem nevezi meg név szerint.

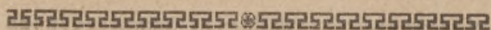
Hogy mennyire szerette a komáromi intelligencia Dérynét, kitűnik abból a szíves marasztalásból, amivel Dérynét tartóztatták, amidőn távozni akart a Komáromban működő Kilényi társulattól. Asztalos fiskálisék fényes vacsorát adtak, amelyre hivatalos volt Dérynén kívül sok sok előkelő vármegyei család, akik egész estén nem tettek egyebet, mint kérték, kérelték, hogy ne hagyja itt Komáromot Déryné azonban hajthatatlan maradt „A színész sorsa: jönni, menni! Mi még találkozhatunk” — mondotta. Az urakat annyira bántotta ez a megátalkodás és kérésük sikertelensége, hogy a bucsuzás végső perce kissé hűvösök voltak. Déryné innen Székes

fehérvárra ment.

Déryné utoljára a 30-as években szerepelt Komáromban Fekete színársulatánál „Mikor Komáromba megérkeztem — írja — játéknappal lévén, mindjárt kezdődött az előadás; Lázár, a pásztort adták. Nem is mutattam magamat, beszálltam a fogadóba, szobát nyitvatva, elhelyeztem podgyászomat s nem kerestem az igazgatót, gondoltam, most nagyban el lesz foglalva — nem zavarom, Elmentem a színházhoz, jegyet kértem, de valahogy megismert, tán valahol a régiebb korból s nem fogadta el a cassira zárthely árát. Beültem a helyemre. Bizony nagyon könnyen belehelyezhettem magamat: parányi szalában még parányibb színház. Jaj, de megijedtem, nézők gyéren.”

Előadás után tudja meg Déryné, hogy a színigazgató a párlolás hiánya miatt Győrbe ment, legnagyobb nélkülözések között hagyva a társulatot, amely Dérynével Tatára rándult át pár előadásra. Itt szívesen fogadták őket az uradalmi tisztiek, de olyan kevesen voltak a pártfogók, hogy hamarosan visszatért a társulat Komáromba, ahol a már előbb említett bűvész halásztta el a színház elől a sikert, a pénzt, a publikumot.

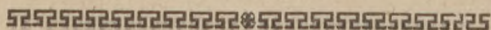
Amikor Déryné fellépett, a kö-

máramból első kérőjének, Beznák Vilmos főkapitányi irnoknak, Esztergomba, hogy szüleivel Vácra gőzhajón utaztak Komáromba Gárdonyi direktorhoz, de itt nagy nyomorúságban van részük. Irja, hogy Budára, hová leszerződött, kellene utaznia, de a nagy nélkülözés miatt ez az út nagyon is kétséges. „Várunk kell — írja a nemzet csalóánya — amíg a sors kisegít a kényes helyzetből, melyben jelenleg vagyunk. Mi a legjobb egészségnek örvendünk; csak a mama gyengélikend egy kicsit a sok gond miatt, amely jelenleg rá nehezül.”

Szóval a jó komáromiak szinpár-
tolása akkor is olyan gyenge lábon
állt, mint Déryné ifjasszony idejé-
ben.

Az utazni szerelők előtt a XIX. század első felében nagyon kedvelt volt Magyarország és igen sokan megfordultak ott, mert Európa figyelve mind j bban Magyarország felé fordult. Az érdeklődést követte a kíváncsiság. Magyarországon bármilyen kezdellegesek is voltak a közlekedési viszonyok, a hatalmas Dunán nagyon kényelmesen lehetett utazni és a legtöbb utazó a Dunát is használta s így történhetett aztán, hogy a Magyarországon járt utazók majdnem mind érintették Komárommegyét is.

Egy ilyen utazó Ellrich Ágoston német festő, aki magyarországi utjáról könyvet írt, amely 1831-ben jelent meg Berlinben.

Feltűnik Ellrichnek is, hogy a magyar közönség csak azokat a szindarabokat szerette amelyeknek egykét, esetleg több hangzatos alcímük volt. Főleg több esetet, hogy a jutalomjátékot tartó, vagy nagy bajban levő színész milyen hangzatos frázisokkal csalogatta a közönséget a színházba.

De mik voltak ezek ahhoz az őszinte és szinte hasadó fájdalomhoz képest, amellyel egy Deicherin Klára nevű „Schauspielerine” fordult 1820-ban kegyes támogatásért Komárom városának minden rendűrangú lakosaihoz. A boldogtalan színésznő egyszerűen arra hivatkozik a színlapon, hogy alamizsnára van szüksége, „da ich hoche Leibes bin und ich keine sichere Stunde mehr habe!”

Nevelte-e ő Komárom városa, vagy szánakozott a bajba jutott színésznőn, megtelt-e a színház, vagy ürességtől kongott, nem jegyezte fel Ellrich. Így nem tudjuk, segítettek-e a bajba jutott Schauspielerinen, aki — óh ironiája a sorsnak, vagy ősi színésznői hiúságnak — jutalomjátékául a Faustban lépett fel, mondanunk sem kell, hogy Margit sze-

ben olvasható:

Gleig, G R. Germany, Bohemia, and Hungary, Visited in 1837, I—III.

Gleig a cimlap tanúsága szerint a chelsea-i királyi kórház káplánja volt. A III. kötet, melyben Magyarországáról szó van, Londonban, 1839-ben jelent meg

A vonatkozó rész a 227. lapon kezdődik: „Nagyon ajánlották, hogy látogassunk el Bábolnára, amely egyike Magyarországnak legnagyobb méneseinek és ezzel a szándékkal Komárom felé fordítottuk arcunkat. Nem mentünk üres kézzel. Brand őrnagy, Crawford ur tisztvárosa és Carey ur ellátott bennünket ajánlólevelekkel, egyet Bokoni őrnagyhoz, Komárom kormányzójának fiához, a másikat Herbert őrnagyhoz, a bábolnai telep felügyelőjéhez; és az a figyelem, amiben mindkettőtől részesültünk, teljesen igazat adott ajánlóinknak, hogy ismerőseinknél csak szivességre és udvariasságra találunk.”

Kocsin jöttek, többször eltévesztették az utat, amig végre meglátták Komáromot. „Nagyon jó volt ránk nézve, hogy az eltévedések nem voltak komolyabbak, mert már az esti homály utolsó világossága is eltűnőben volt, mikor megláttuk Komáromot.”

A Vág fahidján jöttek keresztül.

pok nyomán irt róluk.

És most halljuk a könyv szerzőjét.

Közvetlen Pozsony alatt kezdődik egyik hatalmas archipelagusa a Dunának, amelyek közül kettő nagyon nevezetes: a Kis- és a Nagy-Csallóköz. Ez a kettő Magyarországnak legtermékenyebb és legnépesebb része. Nagyon csodálkozunk azon, hogy bár a pozsonyiak azt mondták nekünk, hogy vezető nélkül nem tudunk keresztül hatolni a szigetek utvesztőjén, de hála Isten semmi nehézségünk sem volt.

A mappánk valami főcsatornát mutat a Dunán, de mi ezt nem találtuk meg sehol. Találkoztunk olyan hajókkal, amelyek kétszer olyan gyorsan jártak, mint mi, mégis a vizek tekervényes útjain többször találkoztunk velük. Nem egyszer megsüllyedtünk és ki kellett ugranunk a csónakunkból. Szakadatlanul látunk a parton hosszuhaju, égő, tűzes szemű, vad tekintetű oláh cigányokat, széles, nagy kalapokkal, amint a Duna fővenyéből mosták az aranyat. A cigányoknak ez az álfalános foglalkozásuk, akik a kormány részére egy bizonyos hányardot adnak be adó gyanánt. 10 köbláb homokból átlag 9 silling értékű aranyat mosnak ki. Azt hisszük, hogy jó ideig kell arra várakoznunk,

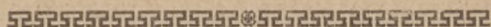
amíg ezek a csallóközi aranymosók
a mi aranyvalutánkat le fogják ron-
tani.

A vizimalmoknak hosszú lánco-
lata sorakozik a Duna partja köze-
lében. Ilyen malmot naponta százá-
val láttunk. Egész utunk alatt hol
lassan, hol gyorsan menfünk a part
mentén, számtalan apró sziget kö-
zött haladtunk el és felhúztuk vitorla
helyett a plédünket, anélkül, hogy
halvány sejtelmünk lett volna, hogy
merre is járunk. Vége is Gönyűnél
bukkantunk fel, ahol elég élénk
gőzhajóforgalom bonyolódik le.

Csallóköznek a legkeletibb végén fekszik Komárom. Gönyűtől délre látszik a pannonhalmi apátság, amely Magyarország legnagyobb és legfényesebb apátsága.

Ist Gönyűné!, amint kis csónakunkon a Dunán eveztünk, egy nagy hajó parancsnoka elismerőleg kiáltott le hozzánk: Jól van fiuk!

Szélben, nagy hullámok hátán uszott a mi kis dióhéjunk. Itt kénytelenek voltunk a csónakot vontatni, mert megfeneklettünk. Mikor a szél lecsendesedett, elhatároztuk, hogy kikötünk és a szárazföldön kirándulást teszünk, reméltük, hogy valamelyik előbukkanó benszülőttől megtudjuk, hogy milyen szélességi és hosszúsági fokon vagyunk? Felkuszunk tehát a meredek parton és

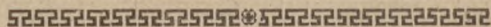

tünk egy magyarral, az elsővel, akivel beszéltünk. Ez valóban egy tipikus töről metszett magyar volt és elárulta faját közvetlen, keresetlen beszédjével. Mondta, hogy a horvátoknak és az osztrákoknak ők fölötte állók.

Visszalérve a görögdinnyére, megjegyzi, hogy a görögdinnyék másfél-láb átmérőjű narancs formájú világos zöld gyümölcsök. Felvágva nincs bennük üreg, mint másfajta dinnyében. Olyan íze van, mint egy rossz uborkának. Ellenben a sárgadinnyék különöek. Azt mondják, hogy néha egy görögdinnye 60–100 fontot is nyom. Sajnos azonban mi ilyen monstrumokat nem láttunk.

Smith utitársunknak van egy magyar barátja, akivel még Londonban ismerkedett meg, aki mint tőle tudjuk, 10 évi fogságra volt ítélve, mert résztvevett a szabadságharcban. Azt reméltük, hogy esetleg megfogjuk őt látni, elhatároztuk hogy a cita della övén fogunk járkálni abban az időben, amikor a foglyokat sétáltatják.

Keresztül is mentünk a felvonóhidon. Midőn az első várkapuhoz értünk, az őt megállított bennünket és éppen beszédbe kezdett, amikor egyikünk olyan ügyesen szuggerálta, hogy egy pillanatra elhallgatott s mi ez idő alatt bekanyarod-

idegeneknek meg ne mutassa. Most aztán kiderült, hogy a tiszt egy igen kellemes urimodoru ember és meg kért bennünket, hogy mutassuk meg a szerinte híres csónakunkat. És lejött velünk az induláshoz és borzasztóan meghatva bucsuzott el tőlünk. Valóban azt hisszük, hogy ha Smithnek szakálla nem lett volna, még meg is csókolja.

Mielőtt elindultunk volna, egyik társunk (Cox) nagy spongyával szivatta fel a vizet a csónakból és szerencsétlenségére beleesett a vízbe a szivacs, amely nyomban elült. Egy bámészkodó gyerkőc látván ezt a parton, hirtelen levetkőzött, gyorsan a vízbe bukott és felhozta a szilva csot, nem törődve azzal a hatalmas tömeggel, amely minket bámulni a parton összegyűlt. Komáromot elhagyva alacsonyabb hegylánc húzódott végig a jobb parton. Csendesen leértünk Esztergomig minden különösebb kaland nélkül.

Esztergomban kikötöttünk és oda-
jött egy uriember több barátja kíséretében és megszólított bennünket. Cox barátunk nem értvén, mit mond, azt hitte, hogy németül beszél, ő is németül felelt vissza. Erre az illető újra beszélni kezd. Cox most azt hiszi, hogy magyarul beszél az illető, kijelenti, hogy ő nem tud magyarul. Erre a beszédes

Hogy nemcsak a tatái és az almási forrásokat használták már a rómaiak, hanem az igmándi forrásokat is, arra is van római feliratos közbizonyítékunk. Szóval a Schmidt-hauer-féle igmándi vizeket és azok gyógyhatását már a rómaiak is ismerték és használták.

Ugyanis 1822. év október havában találtak a kisigmándi temetőben két római követ, az egyiket a következő felirattal:

NYMPH
SACR
L ATTIVS
MACRO
LEG. AVG

Szóval itt is találkozzunk Pannonia katonai kormányzójával (legatus Augusti), aki az igmándi források nimfájának emelte hálából ezt a követ, mert az igmándi vizek meggyógyították őt. Vajda Sámuel kisigmándi ref. lelkész ír a kisigmándi római két feliratos köről a Tudományos Gyűjtemény 1823-dik évfolyamában. Az első kő a most említett hálakő, a másik pedig egy sírkő.

A kövek elhelyezésére nézve ezt írja Vajda Sámuel nagytiszteletű uram:

„Ezen köveket a Tekintetes Kisigmándi köz-birtokosság, mint betses

kolát, ahová ezer gyerek jár tanulni. Az ottani lelkész, Rendek József (született Tatán 1810.), volt esztergomi érseki preparandiai tanár, a jeles pedagógus a magyar kultúra, segédlelkésze a gyümölcsstermelés terjesztése érdekében sokat dolgozik.

Megnézik Ócsát is, ahol a régi írók, így Thiele által is említett templomromokat hiába keresték.

A „Pictores of Hungarian Life London, 1869” névtelen szerzője is járt Komáromban. A 92–94. lapon ír róla. Nagyon csalódott, mikor Komáromba ért, mert valami sziklán levő magas fellegrvárat várt és a vár kapuja alig emelkedik pár méterre a folyó szintjétől. Említi a köszület és Komárom bevehetetlenségét helyzetével magyarázza. Szól Klapkáról, aki 1849-ben a várat védelmezte az osztrákok ellen. A régi várat 1783-ban földrengés érte, melynek pusztítását csak 1805-ben javították ki.

Millet F. D. könyve: „The Danube from the Black Forest to the Black Sea London, 1892” a 121. lapon említi Komáromot, de csak ennyit mond róla: „A Komáromban töltött rövid idő — a város, mint a legtöbb magyar város építészetileg szabályos és érdektelen — nem növelte kutatási vágyunkat és azt határoztuk, hogy mivel időnk kimerült, a jövőben

lyet Komárom várának biztosítása ügyében mondott:

— Ha Komárom vára csakugyan bevehetetlen, úgy tehát ellenségünk se veheti be, ha pedig bevehető, úgy annak idején mi is bevehetjük.

A földrengéstől elpusztult Szent János templom romjait még látta Kenessey (A mostani kaszinó udvarán)

Főlemlíti a fűzítő-pusztai Zichy-féle cukorgyárat és a pathpusztai melegforrást és a fácánoskertet.

Dunaalmáson több ügyes kőfaragómestert talált.

Dicséri a komáromi Szent András templomnak a porosz Buckow által készített nagyszerű orgonáját

A Komárom melleli Harcsás pusztáról azt írja, hogy 1597. okt. 13-án itt állott seregével II. Rudolf fővezére Max. milián, amikor a török bevette Tatát.

Izsáról megjegyzi, hogy az 1822-iki földrengés Izsán is rombolt és két tornyot és 16 házat döntött romba.

Zsitvatőnél főlemlíti az 1606-iki zsitvatoroki békét Bocskay, Rudolf és a szultán között.

Kenessey Albert sok helyet szentel a komáromi földrengéseknek és azokat részletesen leírja.

Mielőtt befejezném munkámat, megemlítem, hogy a XVII. században egy quäker hittérítő járt itt Ko

máromban, ahol alaposan megki-
nozták az új hit hirdetése miatt.
Élményeit megírta angolul és könyve
meg is jelent Amerikában. E könyv
megszerzése érdekében barátaim
amerikaiakkal is leveleztek (hálás
köszönet érte), de könyvem befejez-
téig nem érkezett meg, bár biztató
ígéretet kaptunk.

Bizonyára igen sok idevágó ada-
tot találnék Jorga „Nyugati utazók
keleten“ című Párisban megjelent
munkájában is. Sajnos ez a munka
se került a kezembe könyvem befe-
jeztéig, bár a munkáért írtunk Pá-
risba.

Mint vidám uti epizódot feljegyzem,
hogy amikor Rómer Flóris, a neves
archeológus, a múlt század
60-as éveiben Komáromba jött, az
állomásra kiküldött kocsiba nem
fért bele, olyan kövér volt, illetve a
kocsi volt szűk.

Még a háború előtt adtam ki „Fe-
jedelemjárás Komárom vármegyé-
ben“ című könyvemet, amelyben a
magyar, a külföldi és az exotikus
fejedelmek, uralkodók, főhercegek,
diplomáciai követek, hadvezérek
tartózkodását, utazását írtam meg
Komáromban és Komárommegyé-
ben a rómaiak korától egészen nap-
jainkig. A most befejezett munkám
pedig az egyéb utazásokat sorolja
fel. E két munkám eléggé kimeríti

a Komárommegyében megtelt utazások hosszú láncolatát, bár még nagyon sok utazás történt itt, amelyeket nem sikerült összegyűjtenem. Európá megváltozott térképe nem kedvez a történeti adatok felkutatásának. Az új országhatárok, az útlevelek és a vízumok, a lezárt levéltárak, a hozzá nem férhető könyvtárak nem alkalmasak arra, hogy adatokat gyűjtsünk, adatokért utazgassunk és forrásmunkákat kölcsönkérjünk messzebb eső közkönyvtárakból, ami azelőtt nagyon könnyen ment.

Az adott körülmények között
összegyűjtöttem, ami lehetséges volt.

Vajha akadna szűkebb hazánk
muljának még több rajongója, aki
a főbb utazásokat is összegyűjtene
és közkinccsé tenné.

Itt, munkám végén hálás köszönetet mondok azoknak, akik az adatgyűjtésben segítségemre voltak.

